

HUMANISTINEN
AMMATTIKORKEAKOULU

OPINNÄYTETYÖ

Oispa silmät selässäkin

Tulkkien selin näyttämölle sijoittuminen ja sen vaikutukset teatteritulkkauksessa

Annika Taskinen

Viittomakielentulkin koulutusohjelma (240 op)

04 / 2016

HUMANISTINEN AMMATTIKORKEAKOULU

Viittomakielentulkin koulutusohjelma

TIIVISTELMÄ

Työn tekijä Annika Taskinen	Sivumäärä 44
Työn nimi Oispa silmät selässäkin – Tulkkien selin näyttämölle sijoittuminen ja sen vaikutukset teatteritulkkauksessa	
Ohjaava(t) opettaja(t) Tytti Koslonen	
Työn tilaaja ja/tai työelämäohjaaja Siilinjärven Teatteri, Ulla Antikainen	
Tiivistelmä <p>Opinnäytetyön toiminnallisena osuutena tuotettiin viittomakielelle tulkattu näytös Siilinjärven Teatterin kesän 2015 näytökseen ja kirjallisena osuutena analyysi tulkkien selin näyttämöön sijoittumisesta ja sen vaikutuksista teatteritulkkauksessa tulkkausten näkökulmasta. Toiminnallinen osuus toteutettiin paritulkkauksena Humanistisen ammattikorkeakoulun opiskelijoiden toimesta yhteistyössä Siilinjärven Teatterin kanssa.</p> <p>Opinnäytetyön tavoitteena oli tutkia tulkkien selin näyttämöön sijoittumisen vaikutuksia teatteritulkkauksessa tulkkausten näkökulmasta. Tutkimuskysymys on: ”Mitä vaikutuksia tulkkien sijoittumisella selin näyttämölle on tulkkausten näkökulmasta teatteritulkkauksessa?”.</p> <p>Opinnäytetyössä käytettiin menetelminä havainnointia ja oppimispäiväkirjaa. Opinnäytetyössä käsiteltiin tulkkien selin näyttämöön sijoittumisesta aiheutuneita haasteita ja ongelmanratkaisuja toiminnallisen osuuden tallenteen sekä tietoperustan pohjalta.</p> <p>Opinnäytetyön tuloksista on havaittavissa, että teattereiden näkökulmasta helpoin tapa sijoittaa tulkit lisää haasteellisuutta tulkkausten näkökulmasta. Tuloksista on nähtävissä, että tulkkien selin näyttämöön sijoittuminen vaatii tarkoituksenmukaista valmistautumista, roolinoton korostamista ja tulkkausten tilankäytön loogisuutta suhteessa tulkkien takana tapahtuvaan näyttelemiseen. Tuloksista voidaan todeta, että sijoittumista tukevia elementtejä huomioimalla voidaan tuottaa hyvää teatteritulkkausta tulkkien haasteellisesta sijoittumisesta huolimatta.</p> <p>Opinnäytetyö on tarkoitettu teatteritulkkaukseen valmistautuville tulkeille ja teattereille, sekä muille aiheesta kiinnostuneille.</p>	
Asiasanat sijoittuminen, teatteri, tulkkaus, tulkit, viittomakieli, viittomakieliset	

HUMAK UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES
Degree Programme in Sign Language Interpreting

ABSTRACT

Author Annika Taskinen	Number of Pages 44
Title If only could have eyes in the back of head – The placement of interpreters with their backs to the stage and its effects in theatre interpreting	
Supervisor(s) Tytti Koslonen	
Subscriber and/or Mentor Siilinjärven teatteri (theatre), Ulla Antikainen	
Abstract <p>There are hardly any surveys made of theatre interpreted into sign language. Interpreters are mostly placed outside the play, or even the stage, with their backs to the stage. This can cause the effect that interpreters get all the information only auditory. This kind of interpreters placement requires certain factors that it can be functional from aspect of interpretation.</p> <p>In the functional part of the thesis the purpose was to produce theatre interpreted into sign language. It was also the purpose to increase the accessibility of Siilinjärven Teatteri (theatre). In the written part of the thesis effects of interpreters' placement on the functioning of interpreting were surveyed. Furthermore it was analysed what certain placement requires from the interpreters.</p> <p>The functional part of the thesis was made by two sign language interpreter students in alliance with Siilinjärven Teatteri (theatre) in summer 2015. The interpreted play was filmed for use as a material to analyse the effects of the placement of the interpreters. Analysis, observation and learning diary were the methods of the thesis.</p> <p>From the results of this thesis can be found that in the placement of interpreters platform interpreting is not the best solution, but can be functioning with a few notifications. These notifications are for example appropriate preparation, characters expression and using the space while interpreting logically with relation to play. The results showed that interpreting with only auditory information requires multiple time of preparation and effort.</p> <p>Thesis is meant for sign language interpreters, students and theatres to be able to consider and develop theatre plays interpreted into sign language.</p>	
Keywords establishing, theatre, interpretation, interpreters, sign language, sign language users	

SISÄLLYS

TIIVISTELMÄ

ABSTRACT

JOHDANTO	5
1 VIITTOMAKIELISET JA TEATTERITULKKAUS	6
1.1 Kuurojen kulttuuri	7
1.2 Teatteritulkkaus	10
2 TULKKIEN SIJOITTUMINEN TEATTERISSA	11
2.1 Position ja platform tulkkaus	13
2.2 Shadow tulkkaus	15
2.3 Zone tulkkaus	17
2.4 Sightline tulkkaus	17
3 OPINNÄYTETYÖN TOTEUTUS	18
3.1 Tulkki sijoittuminen produktissa	21
3.2 Opinnäytetyön tavoite ja tutkimuskysymys	24
3.3 Opinnäytetyön menetelmät	25
3.3.1 Kokemuksen hyödyntäminen ja aihetietämys	27
3.3.2 Tarkoituksenmukainen valmistautuminen ja poisjätö	29
4 TUTKIMUSTULOKSET	33
4.1 Valmistautumisen tärkeys	33
4.2 Roolinoton korostaminen	35
4.3 Tilankäytön loogisuus takana tapahtuvaan näyttelemiseen	37
5 POHDINTA	39
LÄHTEET	42

JOHDANTO

Teatteritulkkaus opinnäytetyönä sai alkunsa kiinnostuksesta kulttuuripalveluiden tulkkaukseen ja saatavuuteen. Teatteritulkkaus on varsin vähän tutkittu tulkkauksen ala, joka vaatii tulkilta kielellisen osaamisen lisäksi erityistä valmistautumista ja eläytymiskykyä. Opinnäytetyön toiminnallinen osuus toteutettiin yhteistyössä Siilinjärven Teatterin kanssa tuottamalla viittomakielelle tulkattu näytös kesän 2015 esitykseen *Kuin ensimmäistä päivää*. Tulkkaus toteutettiin paritulkkauksena Humanistisen ammattikorkeakoulun tulkkiopiskelijoiden toimesta.

Opinnäytetyön toiminnallisen osuuden tarkoituksena oli edistää Siilinjärven teatterin esteettömyyttä. Kirjallisen osuuden tavoitteena on tutkia tulkin selin näyttämöön sijoittumisen vaikutuksia teatteritulkkauksessa tulkkauksen näkökulmasta. Opinnäytetyöni alkuperäisenä tarkoituksena oli tutkia tulkin osallistuvuutta teatteriesityksessä sijoittamalla tulkit osaksi näytelmää. Teatterin ohjaajan toiveesta tulkit kuitenkin sijoitettiin näyttämön eteen selin näyttämöön, mikä vaikutti paitsi tulkkaukseen ja valmistautumiseen, myös opinnäytetyöni näkökulmaan. Selin näyttämöön sijoittumisen vuoksi tulkkaus tapahtui auditiivisen informaation ja valmistautumiseen pohjautuneen muistin varassa. Tästä syntyi opinnäytetyön uusi tutkimusaihe ja –kysymys. Opinnäytetyöni tutkimuskysymys on:

1. Mitä vaikutuksia tulkkien sijoittumisella selin näyttämölle on tulkkauksen näkökulmasta teatteritulkkauksessa?

Teatteritulkkaukseen liittyviä opinnäytetöitä on viime vuosina tehty jonkin verran, esimerkiksi Teatteritulkkaus viittomakielisen kuoron katsojan silmin (Haapajoki 2010), Tulkkaus viittomakielisen teatteriproduktin harjoituksissa (Mänttari 2013), Valmistautuminen suomalaiselle viittomakielelle tulkattuun näytelmään (Mala & Rajaniemi 2013) ja Viittomakielentulkki improvisaatioteatterin pyörteisissä (Aaltonen 2012). Kulttuuripalveluiden tulkkaukseen liittyville opinnäytetöille on kuitenkin yhä tarvetta. Tulkkauspalvelun kehittyminen on mahdollistanut viittomakielisille välttämättömien asioimistilanteiden lisäksi myös kulttuuripalveluiden saavuttamisen omalla äidinkielellään. Nelonen uutisoi tulkattujen teatteriesi-

tysten yleistymisestä, joka Kuurojen Liiton mukaan on osaksi tulkkauspalveluiden kehittymisen ansiota (Nelonen 2012). Myös Kaleva ja Yle uutisoivat viittomakielelle tulkatun teatterin yleistyvyydestä (Kaleva 2011 & Yle 2013).

Aihe on ajankohtainen yhteistyökumppaneille, teattereille. Suomen Teatterit ry ja Kulttuuria kaikille- palvelu toteuttivat Opetus- ja kulttuuriministeriön rahoittamana selvityksen suomalaisen ammattiteatterikentän esteettömyydestä ja saavutettavuudesta (Kulttuuria kaikille 2012). Selvityksestä käy ilmi teattereiden esteettömyyden huomiointi fyysisesti. Kielellinen esteettömyys ei vielä teattereissa toteudu, eikä tulkattujen esitysten järjestäminen ole kovinkaan yleistä. Opinnäytetyöstä teatterit saavat tietoa teatteritulkkauksesta ja viittomakielisistä kohderyhmänä, mikä osaltaan madaltaa teattereiden kynnystä ryhtyä yhteistyöhön tulkkien kanssa kielellisen saavutettavuuden parantamiseksi. Opinnäytetyöni rohkaisee teattereita pohtimaan yhteistyössä tulkkien kanssa tulkkien sijoittumisen ja tulkatun teatterin toteuttamisen eri vaihtoehtoja.

Opinnäytetyö rakentuu aiheittain. Luvussa 1 käsittelen viittomakielisiä, kuurojen kulttuuria ja teatteritulkkausta. Luvussa 2 tarkastelen tulkkien sijoittumista teatterissa pohjaten teatteritulkkauksen käytetyimpiin lähteisiin, Frishbergiin ja Gebroniin. Luvussa 3 kuvaan opinnäytetyön toteutuksen, tutkimuskysymyksen ja –menetelmät. Luvussa 4 käsittelen opinnäytetyön tutkimustuloksia tietoperustaan pohjautuvan teemoittelun kautta. Opinnäytetyön päättää luvun 5 pohdinta.

1 VIITTOMAKIELISET JA TEATTERITULKKAUS

Kulttuuri, kielestä riippumatta, on yhdistävä voimavara. Kulttuurin hyötynäkökohdiksi voidaan sanoa sen vaikutus yksilöiden ja yhteisöjen erityyppiseen toimintaan ja kehitykseen, syrjäytymisen ehkäiseminen, perinteiden turvaaminen ja talouselämän elvyttäminen (von Brandenburg 2008, 16). Kulttuuri tukee henkistä ja fyysistä hyvinvointia ja on kytköksissä identiteettiimme. Kulttuurin näkyvimmän osa-alueen, taiteen, on todettu yksilötasolla liittyvän parempaan elämänhallintaan sekä tukevan itsetuntoa ja opettavan keskittymistä (von Brandenburg 2008, 16).

Kulttuurin kautta ryhmä ihmisiä kokee yhteenkuuluvuutta ja yhdenvertaisuutta muita ryhmän jäseniä kohtaan. Olennainen osa kulttuuria ja yhteisöllisyyden tunnetta on myös yhteisön yhteinen kieli. Vähemmistökielissä, kuten viittomakielessä, sillä on erityinen merkitys. Viittomakielisen yhteisön kolme peruspilaria ovat kieli, kulttuuri ja identiteetti, joiden lisäksi yhteiset kokemukset ja historia luovat yhteenkuuluvuutta (Suomen viittomakielten kielipoliittinen ohjelma 2010, 9). Saman äidinkielen, kulttuurin ja historian jakavia ihmisiä on vähän, jolloin yhteisöllisyys voi korostua ja olla tiiviimpää.

Kun kulttuuripalveluiden saavuttaminen omalla äidinkielellä ei ole mahdollista, pyritään saavutettavuuteen ja esteettömyyteen tulkkauksen avulla. Kulttuuripalveluiden tulkkaus on haastavaa, sillä tulkki työskentelee paitsi kahden kielen, myös kahden eri kulttuurin välissä. Usein näiden lisäksi kulttuuripalveluiden tulkkaukseen liittyy vielä muita haasteita lisääviä tekijöitä, kuten erilaisia taiteellisia elementtejä ja niiden välittämistä kielestä ja kulttuurista toiseen.

Viittomakielisille kulttuuri on merkittävä ja tärkeä osa identiteettiä, sillä vammaisryhmän sijaan he kokevat olevansa kieli- ja kulttuurivähemmistö (Suomen viittomakielten kielipoliittinen ohjelma 2010, 9). Kaikilla tulisi olla yhdenvertaiset mahdollisuudet päästä osaksi kulttuuria ja sen lukuisia eri muotoja, joko omalla äidinkielellään tai välillisesti tulkkauksen kautta. Tulkkauksen välityksellä saatavien kulttuuripalveluiden laadun ja nautittavuuden takaamiseksi niiden tutkiminen ja kehittäminen on avainasemassa.

1.1 Kuurojen kulttuuri

Käsite 'Kuurojen kulttuuri' on varsin moniselitteinen. Yhdysvaltalainen tutkija Carol Padden määritteli käsitteen 1980-luvulla ihmisen omaksumisen kautta. Paddenin mukaan kuurojen kulttuurin omaksuneet käyttäytyvät kuurojen tavoin, käyttävät kuurojen kieltä ja jakavat yhteiset arvot ja uskomukset, jotka kohdistu-

vat sekä omaan yhteisöön että sen ulkopuolisiin. Kuurojen kulttuuri on myös määritelty olevan yhteisön kokonainen elämäntapa, joka perustuu näön varassa elämiseen ja yhteiseen kieleen. (Salmi & Laakso 2005, 381–382.) Kuurot itse käyttävät usein myös käsitettä ”kuurojen oma maailma” kuvaamaan kokonaisuutta, johon sisältyy kielen ja kulttuurin lisäksi kokonainen virallisten ja epävirallisten organisaatioiden ketju historioineen ja perinteineen (Jokinen 2000, 81).

Kielellisenä vähemmistönä viittomakieliset muodostavat oman vahvapohjaisen ja yhteisölleen merkityksellisen kulttuurinsa. Suomessa viittomakielisiä on verrattu maamme saamelaisiin ja romaneihin kielellisille vähemmistöille yhtenäisten piirteiden vuoksi. Tällaisia piirteitä ovat muun muassa vähemmistön oma kieli ja kulttuuri, syrjinnästä kärsiminen koulutuksessa ja työelämässä sekä enemmistön negatiivisten asenteiden omaksuminen kieltä ja kulttuuria kohtaan. Viittomakielisistä ei kuitenkaan ole tehty tutkimusta kielellisenä vähemmistönä. Yksi syy viittomakielisten vahvaan kulttuuriin ja yhteisöön lienee ongelmat kommunikaatiossa valtaväestön kanssa, sillä viittomakieli on suurimmalle osalle vieras. (Jokinen 2000, 95-96.)

Yhteisöön kuuluu paitsi kuuroja, myös huonokuuloisia, kuuroutuneita ja kuulevia. Kenties kielen spesifiydestä ja käyttäjien vähäisestä määrästä johtuen kuurojen yhteisöön on aina kuulunut myös kieltä osaavia kuulevia ihmisiä. Amerikkalaiset tutkijat Baker ja Cokely käyttävät käsitettä ”attitudinal deafness”, vapaasti suomennettuna ”asenteellinen kuurous”, kuvaamaan yksilön samaistumista kuurojenyhteisön jäseniin ja yhteisön hyväksymistä hänet jäsenekseen. Ratkaisevaa onkin yksilön oma identiteetti, eli tuntemus yhteisöön kuulumisesta. (Jokinen 2000, 83.) Keskeisin yhteisöön kuulumisen ja jäseniä yhdistävä ominaisuus on kuulon puuttumisen sijaan viittomakieli (Suomen viittomakielten kielipoliittinen ohjelma 2010, 18).

Viittomakielelle tulkatut palvelut koskettavat ja kiinnostavat siis laajempaa joukkoa, kuin maamme arviolta 5000 äidinkielenään viittomakieltä käyttävää. Heidän lisäksi viittomakielelle tulkattujen kulttuuripalveluiden kohderyhmää ovat kuurojen perheet, sukulaiset ja ystävät, kielen kanssa työskentelevät tulkit, ohjaajat ja muut työntekijät, sekä muut kieltä osaavat ja siitä kiinnostuneet, joita on varovaisten arvioiden mukaan 6000–9000 (Kuurojen Liitto 2015).

Kuurojen kulttuurin juuret yltävät kauas, aina ensimmäisten kuurojen yhdistysten perustamisiin ja sitäkin kauemmas. Kuurojen yhdistyksissä on harrastettu taiteita yhdistysten perustamisista lähtien. (Salmi & Laakso 2005, 368.) Viittomakieliset ovat aktiivisia kulttuuriharrastajia, joiden kulttuuritoiminta on ollut tuoteliasta. 1900-luvulta alkaen kuurojen yhdistyksissä nähtiin viittomakielisiä taidesityksiä, ja esimerkiksi näytelmät, kerronta ja viittomakuorot olivat hyvin suosittuja. Sama vilkkaus ja aktiivisuus kuvastavat kuurojen kulttuuria tänäkin päivänä. (Suomen viittomakielten kielipoliittinen ohjelma 2010, 54.)

Viittomakieliset ovat aina ajaneet aktiivisesti etujaan kulttuuripalveluiden saralla. Oralismien, puhemenetelmän käytön, valtakaudella taantunut kuurojen taide alkoi elpyä ilmapiiriin muututtua 1970-luvulla. Tuolloin maailmalla syntyi kuurojen taidejärjestöjä sekä tanssiryhmiä ja teattereita. Myös Suomeen kuurojen taiteen uudet virtaukset saapuivat nopeasti (Salmi & Laakso 2005, 368). Teatteri onkin ollut yksi varhaisimmista kuurojen kulttuurin ja yhteisön taiteiden muodoista.

Vuonna 1985 kulttuurityöryhmä luovutti opetusministeri Gustav Björkstrandille muistion, jossa kuvailtiin kuurojen kulttuuria toteamalla kuurojenyhteisössä tietojen, mielikuvien, uskomusten, tunneilmaisujen, arvostuksien, normien ja tapojen siirtyvän viittomakielen välityksellä. Työryhmä tähdensi muistiossaan, että kulttuuripalveluja oli saatava aiempaa enemmän kuurojen väestönosan ulottuville. (Salmi & Laakso 2005, 390). Kulttuuri, taiteet ja erityisesti teatteri on aina ollut tärkeä osa kuurojen yhteisöä. Ensimmäinen vakinaisesti esiintyvä kuurojen harrastajateatteri, Elävät Kädet-ryhmä, perustettiin vuonna 1983 ja Kuurojen Teatteri vuonna 1987. (Salmi & Laakso 2005, 391.) Vähemmistökielisinä kulttuuripalveluiden saatavuus suoraan äidinkielellä on usein rajattua ja suppeaa, minkä vuoksi tulkatut kulttuuripalvelut tekivät tuloaan. Myöhemmin viittomakielisten kiinnostus myös viittomakielelle tulkattua teatteria kohtaan kasvoi, ja tulkattuja esityksiä järjestetäänkin vuosittain kymmenkunta ympäri Suomea.

Tulkkipalvelu on vaikuttanut käytännön tasolla viittomakielisten arkipäivään enemmän kuin mikään yhteiskunnan järjestämä palvelu, ja sen kautta viittomakielisillä on mahdollisuus itsenäiseen toimintaan kaikilla elämän alueilla (Lappi 2000, 75). Tulkkipalvelu mahdollistaa viittomakielisille vielä suppeahkojen äidin-

kielellisten kulttuuripalveluiden ohella laajemman tarjonnan esimerkiksi teatterin saralla. Tulkattu teatteri ei kuitenkaan ole vielä yleistä, eikä sitä ole laajemmin tutkittu. Myöskään nykyinen tulkin ammattikorkeakoulutason tutkinto ei tarjoa edellytyksiä tai valmiuksia teatteritulkkaukseen. Tutkimuksen ja kehityksen myötä tulkatusta teatterista olisi mahdollista saada sekä parempi kulttuurielämys viittomakielisille yleisölle että toimivampi työympäristö tulkeille.

1.2 Teatteritulkkaus

Teatteritulkkaus on verrattain uusi tulkkausmuoto, minkä vuoksi teatteritulkkaus prosessina ei ole vakiintunut tai yhteistyökumppaneille tuttu. Tulkatut teatteriesitykset ovat vasta viime vuosina alkaneet yleistyä ja laajentua myös pääkaupunkiseudun ulkopuolella. Alkuvaiheessa teattereilla oli tapana palkata vain yksi tulkki viime hetkessä. Tulkki ei välttämättä saanut käsikirjoitusta, vaan harjoitteli katsomalla yhdestä kahteen näytöstä ennen tulkkausta. Tulkkauspäivänä tulkki saapui paikalle mustiin pukeutuneena ja tulkkaus tapahtui lavan reunalla, kaukana näyttelijöistä. (Gebron 2000, 5-6.) Tuki ja palaute oli olematonta, eikä tulkkia mielletty osaksi näytelmää. Yhä edelleen osa teattereista toimii näin. Aiheen tutkimisen tavoitteena on saada teatteritulkkauksesta toimivampi kokonaisuus sekä viittomakieliselle että kuulevalle yleisölle. Tiedon lisääminen on tärkeää myös tulkkien ja teattereiden yhteistyön näkökulmasta.

Teatteritulkkaus edellyttää tulkilta molempien työkielien hallinnan lisäksi myös muita perusvaatimuksia, kuten kääntämis- ja tulkkaustaitoja, kunnioitusta ja kiinnostusta luovaan toimintaan, näyttelemis- ja esiintymiskokemusta, taitoa, joustavuutta ja yhteistyökykyä, fyysistä kestävyyttä sekä aikaa ja sitoutumista (Nisula 2014). Viittomakielentulkin koulutusohjelma keskittyy ensisijaisesti suomalaisen viittomakielen ja toisen työkielen eli suomen osaamiseen sekä tulkkauksen koko prosessiin liittyvien valmiuksien harjaannuttamiseen. Näitä ovat esimerkiksi vuorovaikutustaidot, itsearviointitaidot ja työn kehittämiseen liittyvät taidot. Lisäksi opiskelijoille pyritään antamaan kääntämisen perusvalmiuksia. (Salmi & Martikainen 2011, 5.)

Koulutusohjelmassa taiteiden tulkkausta tyylilajina sivutaan pintapuolisesti, eikä näin ollen viittomakielentulkin ammattikorkeakoulututkinto yksistään anna valmiuksia teatteritulkkaukseen. Taitavin, sujuvasti tulkkaavin ja pätevinkään viittomakielentulkki ei välttämättä pysty nousemaan lavalle ja tekemään onnistunutta teatteritulkkausta, sillä se vaatii paljon muutakin kuin kielellistä lahjakkuutta (Gebron 2000, 7). Myös Opetusministeriö on käsitellyt aihetta. Vuonna 2005 Opetusministeriön työryhmä esitti viittomakielelle tulkattujen teatteriesitysten lisäämistä kouluttamalla teatteritulkkeja yhteistyössä Teatteri Totin kanssa (Opetusministeriö 2005, 18).

Teatteritulkkaus on myös toimeksiantona työtä, valmistautumista ja aikaa vaativa. Toimivan kokonaisuuden ja eheän lavakuvan saavuttamiseksi tulkkauksen ja tulkkien saaminen osaksi näytelmää ja työyhteisöä on tärkeää. Tunnista kahdeksan kestävää tulkattu näytös vaatii alleen moninkertaisen tuntimäärän harjoituksia, suunnittelua, valmistautumista ja käännöstyötä. Tulkkien tiivis ja toimiva yhteistyö teatterin kanssa on myös olennaista kaikkia palvelevan ja onnistuneen lopputuloksen aikaansaamiseksi.

2 TULKKIEN SIOITTUMINEN TEATTERISSA

Tässä luvussa käsitelen tulkkien sijoittumista teatterissa sekä sijoittumisen eri vaihtoehtoja Frishbergin ja Gebronin käyttämiin käsitteisiin pohjaten. Tutkiessani teatteritulkkauksesta tehtyä vähäistä kirjallisuutta ja tutkimusta, havaitsin, että Frishbergin ja Gebronin teokset ovat yleisimmin hyödynnettyjä. Ne ovat myös useimmin muissa aiheeseen liittyvissä teoksissa mainitut ja käytetyt tietoperustat. Frishbergin ja Gebronin teoksiin pohjautuvia tulkkien sijoittumisen vaihtoehtoja pohdimme myös tulkkiparini kanssa opinnäytetyön toiminnalliseen osuuteen valmistautuessa.

Yksi merkittävästi sekä viittomakieliseen teatterielämykseen että tulkkien työhön vaikuttava päätös on tulkkien sijoittuminen näyttämöllä – tai sen ulkopuolella. Lähtökohtaisesti tulkkien sijoittumiseen vaikuttaa viittomakielisen yleisön paikka katsomossa (Frishberg 1990, 140). Tulkattuja näytöksiä tarjoavat teatterit va-

raavat usein tulkkausta tarvitsevalle yleisölle paikkoja eturivistä. Tämä ei kuitenkaan välttämättä ole paras ratkaisu, sillä istumapaikkojen suunnittelussa tulee aina huomioida kyseinen teatteri ja näyttämö. Joissain teattereissa näyttämö voi olla samalla tasolla katsomon kanssa, joissain katsomo voi olla yläviistossa suhteessa näyttämöön ja joissain teattereissa näyttämö on korotetulla lavalla. (Gebron 2000, 23.) Teatterin näyttämö ja katsomo vaikuttavat siihen, mikä on tulkkausta tarvitsevalle yleisölle paras paikka seurata sekä tulkkausta että näytelmää.

Tulkkien tavoitteena teatteritulkkauksessa on mahdollistaa viittomakieliselle yleisölle teatteriesityksen vastaanottaminen mahdollisimman samalla tavalla kuin kuuleva yleisö sen vastaanottaa. Tämän vuoksi esimerkiksi tulkkauksen ajoitukset näyttelijöiden vuorosanoihin ja non-verbaaliin, sanattomaan, toimintaan ovat oleellisia, jotta tulkkausta tarvitseva yleisö saa tulkkauksesta non-verbaalia toimintaa tukevan informaation ja päinvastoin. Viittomakielentulkkien kääntämisen kielen perustuessa visuaalisiin ja auditiivisiin signaaleihin, on tulkkien välttämätöntä nähdä ja kuulla hyvin (Stewart, Schein & Cartwright 2004, 45). Näin ollen sijoittuminen vaikuttaa tulkkaukseen, sillä eri sijoittumiset luovat tulkeille erilaiset työolosuhteet auditiivisen ja visuaalisen informaation saamisen kannalta.

Jotta näytelmää olisi sujuva ja vaivaton seurata, on tulkkien sijoittumisella merkitystä sekä viittomakielisen että kuulevan yleisön näkökulmasta. Sijaintivaihtoehtoilla on eri vaikutuksia paitsi sujuvuuteen, myös ymmärrettävyyteen, kokonaiskuvaan ja tulkkien tulkkausratkaisuihin. Koska tieto ja kokemus viittomakielestä ja tulkkauksesta on pääosin tulkeilla ja viittomakielisellä yleisöllä, on tulkkien asiantuntijapuheenvuoroilla merkittävä osuus teatterin ohjaajan päätöksissä (Gebron 2000, 27).

Ideaalitilanteessa tulkkien sijoittuminen ei nouse irralliseksi osaksi kokonaiskuvaan. Tällöin tulkkien on vaivatonta tulkata ympärillä tapahtuvaa, näyttelijät eivät havaitse tulkkeja työnsä ohessa, viittomakieliset katsojat pystyvät seuraamaan luontevasti sekä tulkkausta että näyttelijöitä, eikä muu yleisö, tai ohjaaja, häiriinny muutamasta ylimääräisestä käsiparista esityksessä. Tulkatusta teatterista tietämättömälle ohjaajalle ylimääräisten henkilöiden, tässä tapauksessa

tulkkien, lisääminen näyttämölle voi olla haasteellista lavakuvan näkökulmasta. Onnistuneen tulkatun esityksen taustalla onkin hyvin asioista perillä oleva ja tulkkaukseen valmistautunut ohjaaja (Frishberg 1990, 138).

Tulkatussa teatteriesityksessä on kyse tulkkien ja teattereiden yhteistyöstä sekä kulttuurielämyksen tuottamisesta laajemmalle yleisölle. Siksi on tärkeää, että tulkit toimivat tiiviisti yhteistyössä teatterin työntekijöiden kanssa. Produktimme aikana yhteistyö teatterin kanssa kyllä sujui, mutta se oli melko vähäistä. Kokonaisvaltaisempi yhdessä toimiminen ja asioista keskustelu sekä sen kautta päättäminen olisi voinut tuoda toimivampia ideoita ja toteutuksia sekä teatterin että tulkkien näkökulmasta.

Tulkatussa teatterissa on monia eri vaihtoehtoja tulkkien sijoittumisessa ja näytelmään osallistuvuudessa (Humprey & Alcorn 2007, 365). Eri tulkeilla, ohjaajilla, näyttelijöillä ja jopa yleisöllä voi olla eriävät mielipiteet siitä, mikä on toimivin ratkaisu. Opinnäytetyössäni keskityn käsittelemään tulkkien sijoittumista teatterissa Frishbergin ja Gebronin käyttämien käsitteiden kautta.

Frishberg ja Gebron kategorisoivat tulkkien sijoittumisen kolmeen eri tapaan, jotka ovat "platform" tai "position", eli paikallaan-tulkkaus, "shadow" eli varjo-tulkkaus ja "zone" eli alue-tulkkaus. Näiden lisäksi Gebron käyttää teoksessaan vielä neljättä termiä, "sightline" eli näkymä-tulkkaus. Seuraavissa alaluvuissa avaen käsitteet tarkemmin.

2.1 Position ja platform tulkkaus

"Position" tai "platform" eli paikallaan-tulkkauksessa tulkit istuvat tai seisovat yhdessä kohtaa koko näytelmän ajan (Frishberg 1990, 141). Teattereiden näkökulmasta se on suosituin tapa sijoittaa tulkit, sillä se aiheuttaa vähiten häiriötä (Gebron 2000, 20). Se on myös harjoittelemista ja ajankäyttöä ajatellen helpointa, sillä tulkkien ja näyttelijöiden ei tarvitse opetella toistensa sijainteja suhteessa omiinsa eri kohtauksissa. Tulkkien sijoittaminen lavalle vaatii useita tunteja enemmän harjoituksia, kuin "platform" eli paikkaan-tulkkaus (Gebron 2000, 11).

Paikallaan-tulkkaus tapahtuu irrallisena näytelmästä tulkkien tulkatessa paikallaan, vaikka näyttämöllä liikuttaisiin laajasti. Tämä luo selkeitä ongelmia tulkkausta tarvitseville, eli viittomakieliselle yleisölle. Tulkkien sijainnista johtuen katsojat joutuvat valitsemaan katsovatko näytelmää vai tulkkausta, jolloin syntyy ns. ping-pong-efekti viittomakielisen yleisön seurattessa vuoroin tulkkeja ja vuoroin näytelmää. Kokonaisuus jää tällöin ymmärtämättä, koska viittomakielisten kannalta näytelmän molempia elementtejä ei saa yhtä aikaa. (Gebron 2000, 20-21). Myös kuulevalle yleisölle tämä on häiritsevää, sillä myös he aika ajoin katsovat tulkkeja. Teattereiden näkökulma vähiten häiritsevästä tavasta sijoittaa tulkit ei näin ollen pidä paikkaansa.

Paikallaan-tulkkauksessa ilmenevien haasteiden vuoksi tulkkien tulee tehdä valintoja, jotka lisäävät produktin nautintoa (Gebron 2000, 21). Epäsuotuisasta sijoittumisesta täytyy yrittää tehdä mahdollisimman vaivatonta seurattavaa tulkkausta tarvitsevalle yleisölle, mikä puolestaan lisää tulkkien vaivaa tuottaa mahdollisimman laadukasta ja kulttuurisesta näkökulmasta nautinnollista tulkkausta. Tällaisia valintoja on muun muassa päätökset tulkattavista ja tulkkaamattomista kohtauksista tai osista kohtauksia. Kun lavalla tapahtuu paljon selaista, jonka ymmärtäminen ei vaadi kielellistä informaatiota, tulkit palaavat ns. lepoasentoon ja kääntävät katseensa lavalle. Tämä on vinkkinä viittomakielisille katsojille, että tulkattavaa ei ole. (Gebron 2000, 22.) Ajoitus on onnistumisen kannalta oleellista, sillä tulkkien täytyy ehtiä tulkata vuorosanansa loppuun, ennen kuin tulkkaamaton osuus alkaa.

Toteutuksen ongelmallisuus ja toimivuus riippuu myös tulkkien sijainnista suhteessa näyttämöön ja katsomoon. "Position" tai "platform" eli paikallaan-tulkkauksessa tulkit voivat olla lavasta katsottuna oikealla, lavasta katsottuna vasemmalla, rampilla eli näyttämön etureunalla tai erillisellä korokkeella (Frishberg 1990, 141). Mikäli tulkattava näyttelemisen tapahtuu täysin tulkkien takana, on katseen kääntäminen näyttämölle haasteellista tai jopa mahdotonta. Tällöin pelkkä lepoasentoon palaaminen voi olla viittomakieliselle yleisölle hämmentävää, eikä riittävä kehotus kääntämään katsetta näyttelijöihin. Tulkkaamatta jätettävien kohtausten ja niistä viittomakieliselle yleisölle vinkkaamisen toimivuutta olisi mielenkiintoista kokeilla ja jälkikäteen kysyä viittomakielisen yleisön mielipidettä. Tulkkausta tarvitseva yleisö kuitenkin katsonee tulkkeja

lähes tauotta, jotta pääsee tulkkaukseen kiinni heti alusta alkaen. Tämän vuoksi tulkkien käyttämä ratkaisu tulkkaamatta jättämisestä viittomakielisen yleisön teatterielämyksen tueksi ei välttämättä aina toimikaan oletetulla tavalla.

Tulkki tekee siis valintoja sen suhteen, milloin tulkataan ja milloin on kenties parempi jättää tulkkaamatta (Gebron 2000, 22). Merkityksen kannalta epäoleelliset lausahdukset tai yksittäiset vuorosanat voidaan jättää tulkkaamatta, mikäli viittomakielinen katsoja pystyy ymmärtämään kohtauksen idean pelkästään visuaalisen informaation perusteella.

Paikallaan-tulkkauksen haasteeksi nousee myös tulkkien kyky tulkata ja erottaa eri näyttelijät selkeästi toisistaan. Sijoittumisesta johtuen tulkit ovat kauempana näyttelijöistä, minkä vuoksi katsojan voi olla vaikeaa päätellä, kuka tulkkaa ja ketä (Gebron 2000, 22). Tämä on hyvä esimerkki siitä, kuinka teatteritulkaus vaatii tulkilta paljon enemmän kuin pelkästään kielellistä taitoa ja älykkyyttä. Non-manuaalisuuden ja roolinoton tulee olla selkeämpää tavalliseen tulkkaamiseen verrattuna, jotta viittomakielinen yleisö pystyy mahdollisimman selkeästi ja vaivattomasti vain tulkkausta vilkaisemalla näkemään, ketä tulkataan. Karakterien ja roolien ottaminen, näytelmään ja näyttelijöihin mukautuminen ja paikoin voimakaskin eläytyminen on paitsi oleellista, myös haasteellista, ja vaatii tulkilta rohkeutta ja heittäytymistä.

2.2 Shadow tulkkaus

Kun tulkit paikallaan olemisen sijaan liikkuvat lavalla ennalta määritettyjen näyttelijöiden mukana, on kyseessä "shadow" eli varjo-tulkkaus (Frishberg 1990, 141). Tulkkeja ei sijoitetakaan yhteen tiettyyn kohtaan, vaan heidät sulautetaan osaksi näytelmää määrittelemällä jokaiseen kohtaukseen näyttelijät, joiden mukaan tulkit liikkuvat lavalla. Tulkit ovat osa lavakuvaa myös esimerkiksi puvustuksen ja näytelmään mukautuvan liikkumisen kautta (Gebron 2000, 25). Nimensä mukaisesti tulkit tulkkaavat ja toimivat näyttelijöiden varjoina: Jos tulkattava näyttelijä polvistuu, myös tulkki polvistuu. Jos tulkattava näyttelijä marssii lavan halki, myös tulkki marssii mukana.

Tämä tapa on taiteellisesti vaativin niin ohjaajalle kuin tulkeillekin, mutta onnistuessaan myös kaikkein palkitsevin (Frishberg 1990, 141). Varjo-tulkkauksen ansiosta tulkkausta tarvitsevan yleisön ei tarvitse katsoa vuoroin tulkkausta ja vuoroin näyttelijöitä, sillä se pystyy näkemään molemmat samanaikaisesti. Tämä säästää siis paitsi viittomakielisen, myös tulkkausta toisinaan vilkuilevan kuulevan yleisön paikallaan-tulkkauksen yleiseltä ilmiöltä, ping-pong-efektiltä. Onnistunut toteutus vaatii kuitenkin ohjaajalta, tulkeilta sekä näyttelijöiltä lukuisia harjoitustunteja, jotta kokonaisuus on toimiva sekä viittomakieliselle että kuulevalle yleisölle.

Teatterista riippuen itse näyttämö ja lava voivat aiheuttaa varjo-tulkkaukselle haasteita. Näytelmä voi sisältää kohtauksia, jotka on mitoitettu vain yhtä tai kahden kohtauksessa olevaa näyttelijää varten, kuten ikkunat tai parvekkeet (Gebron 2000, 25). Tällöin joudutaan pohtimaan sekä ohjaajan näkökulmasta eheän lavakuvan kannalta toimivaa, että tulkkien näkökulmasta tulkkauksen ja viittomakielen kannalta ymmärrettävää ratkaisua. Tulkkien tulee siis näytelmän kääntämisen lisäksi oppia myös itse näytelmä, sillä tulkkauksen lisäksi he toimivat ikään kuin varjonäyttelijöinä. Kaikista tulkkien sijoittumisen vaihtoehdoista varjo-tulkkaus vaatii eniten opiskelu-, sisäistämisen- ja harjoittelu-aikaa, ollen kuitenkin toimiessaan palkitsevin sekä tulkkausta tarvitsevalle että mahdollisesti myös kuulevalle yleisölle.

Yksi varjo-tulkkauksen haasteista tulkeille on tulkata näyttelijän tapaa puhua ja liikkua astumatta kuitenkaan tämän reviiirille. Tulkkaus ei saa missään vaiheessa muuttua näyttelemiseksi (Frishberg 1990, 141). Varjo-tulkkausta suunnitellessamme huomasimme tämän oletettua haasteellisemmaksi. Tulkatussa näytelmässä oli yhteensä 21 roolihenkilöä, joiden joukkoon mahtui todella omaperäisiä, ilmeikkäitä ja suurieleisiä karaktereitä. Kultaisen keskitien löytäminen onnistuneen, selkeästi näyttelijät toisistaan erottavan tulkkauksen ja varsinaisen näyttelemisen välillä oli paikoin ongelmallista, ja vaati useiden ratkaisuvaihtoehtojen pohtimista ja kokeilemistä. Huomasimme myös, että tasapainoilu tulkkauksen ja näyttelemisen välillä ei ole yksinomaan varjo-tulkkauksen haaste, vaan ilmeni yhtäläillä esimerkiksi paikallaan-tulkkauksessa.

2.3 Zone tulkkaus

Kahdesta edellä kerrotusta tulkkien sijoittumisen tavasta ”zone” eli alue-tulkkaus eroaa siten, että siinä oleellisinta on näyttelijöiden jakautuminen suhteessa lavaan. Ydinajatuksena on saada tulkit mahdollisimman lähelle näyttelijöitä siten, etteivät tulkit kuitenkaan häiritse tai estä yleisöä näkemästä muita lavalla olevia näyttelijöitä (Gebron 2000, 24). Näyttämö jakaantuu yhtä moneen osaan, kuin näytelmässä on tulkkeja, ja jokainen tulkki vastaa heidän alueellaan tapahtuvien vuorosanojen tulkkauksesta (Frishberg 1990, 141). Kuvitteellisten tulkkausalueiden ja niiden rajojen huomioiminen tulkkauksessa voi olla haastavaa, eikä sama näyttelijä välttämättä pysy samalla tulkkausalueella kohtauksen ajan. Tällöin samaa näyttelijää voi tulkata monta eri tulkkia yhden kohtauksen aikana, joka voi olla tulkkausta tarvitsevalle yleisölle hämmentävää.

Tutustuessamme eri vaihtoehtoihin, joita tulkkien sijoittamiseen liittyen löytyi, emme juurikaan pitäneet alue-tulkkausta edes vaihtoehtona. Siilinjärven kesäteatterin lava, ja kohtauksissa käytetyn tilan jatkuminen sen ulkopuolellakin, olisi aiheuttanut merkittäviä haasteita kahden tulkin sijoittumiselle alue-tulkkauksen menetelmän mukaisesti. Lisäksi 21 roolihenkilöä ja heidän sijaintinsa lavalla eri kohtauksissa olisi tehnyt tulkkauksesta sekavaa ja viittomakielisen katsojan näkökulmasta epäloogista. Näyttelijää tulkaava tulkki olisi vaihtunut lähes joka kohtauksessa, paikoin jopa kesken kohtauksen, sillä ”zone” eli alue-tulkkauksen mukaisesti tulkkaus määräytyy sen mukaan, kumman tulkin etukäteen jaetulla, kuvitteellisella alueella näyttelijä vuorosanansa aikana on.

2.4 Sightline tulkkaus

”Position”- tai ”platform”- eli paikallaan-tulkkausta sivuten Gebron esittelee vielä ”sightline”- eli näkymä-tulkkauksen, joka on hyvin samankaltainen kuin ensiksi mainittu tapa tulkkien sijoittamisessa. Siinä tulkit sijoitetaan hieman strategisemmin suhteessa lavaan, jotta viittomakielinen yleisö pystyy paremmin katsomaan samalla sekä tulkkeja, että näyttelijöitä (Gebron 2000, 23). Onnistuneeseen toteutukseen tarvitaan myös suunnittelua viittomakielisten sijoittamisessa yleisöön. Yleensä tulkkausta tarvitsevat saavat parhaan näkymän tulkkeihin ja

näyttelijöihin, kun heille varataan paikat vähintään neljän vai viiden rivin päähän näyttämöstä (Gebron 2000, 23). Kuitenkin jokaisen teatterin ja näyttämön ollessa hieman erilainen, on oleellista ottaa kyseinen tila huomioon tulkkausta tarvitsevien paikoitusta suunnitellessa.

Teatterin ohjaajan päätyessä sijoittamaan meidät *Kuin ensimmäistä päivää*-näytelmässä näyttämön ulkopuolelle, erikseen näytelmästä ja kokonaiskuvasta, pyrimme neuvottelemaan siten, että ”platform”- eli paikallaan-tulkkauksen sijaan tulkkaus tapahtuisi ”sightline”- eli näkymä-tulkkauksena. Tämä helpottaisi sekä viittomakielisen yleisön näytelmän seuraamista, että koko yleisön välttymistä ping-pong-efektiltä.

Siilinjärven kesäteatterin näyttämön ja kohtauksissa käytettävän todella suuren tilan vuoksi ”sightline”- eli näkymä-tulkkaus toteutui vain osassa kohtauksia. Viittomakielisen yleisön näkökulmasta tulkkaus oli suurelta osin ”platform”- eli paikallaan-tulkkausta ja paikoin ”sightline”- eli näkymä-tulkkausta. Laaja ja moniulotteinen näyttämö sekä tulkkien sijoittaminen loivat haasteita paitsi tulkkauksen, myös näytelmän kokonaiskuvan kannalta.

3 OPINNÄYTETYÖN TOTEUTUS

Tässä luvussa kerron opinnäytetyön toteutuksesta. Luvun alussa kuvaan lyhyesti opinnäytetyön toiminnallisen osuuden toteutuksen avaamalla projektin kulua kronologisesti. Luvussa 3.1 tarkastelen tulkkien sijoittumista *Kuin ensimmäistä päivää*-näytelmässä. Luvussa 3.2 käsittelen opinnäytetyön tavoitteet ja tutkimuskysymyksen, sekä luvussa 3.3 opinnäytetyössä käytetyt menetelmät. Luvun 3.3 alaluvuissa perustelen tulkkien selin näyttämöön sijoittumista tukevia tekijöitä hyödyntäen sekä opinnäytetyössä käytettyjä menetelmiä että tietopuustaa tulkkauksen selviytymisstrategioista.

Opinnäytetyön toiminnallinen osuus ja kirjallisen työn analyysin perusta oli Siilinjärven teatterin kesän 2015 näytöksen tulkkaus. Näytelmäksi valittiin kuopio-

laisen kirjailija-dramaturgi Anna Krogeruksen *Kuin ensimmäistä päivää*. Kyseessä on tragikoominen esitys tämän päivän vanhusten hoidosta, säästötoimenpiteistä, työssäjaksamisesta ja byrokratiasta. Vanhainkotiin sijoittuvaan, puolitoista tuntiseen esitykseen mahtui 21 roolihenkilöä, joista tulkkasin yhdeksää ja tulkkiparini kahtatoista roolihenkilöä. Haasteita tulkkaukselle asettivat paitsi lukuisat roolihenkilöt, myös kesäteatterin suuri näyttämö ja kohtauspaikkojen jakautuminen pitkin näyttämölavaa sekä sen ulkopuolelle.

Yhteistyö teatterin kanssa alkoi syksyllä 2014 yhteydenotolla Siilinjärven Teatterin puheenjohtajaan Ulla Antikaiseen ehdottaen tulkattua näytöstä seuraavan kesän näytelmään. Opinnäytetyön toiminnallinen osuus toteutettiin kesällä, jolloin valmistautumiseen ja harjoituksiin jäi enemmän aikaa muulta opiskelulta. Alkuperäinen toive tulkkien sulauttamisesta osaksi näytelmää olisi vaatinut myös tulkkeja osallistumaan harjoituksiin suhteessa enemmän kuin tulkkauksen tapahtuessa lavan reunalta. Toiminnallisen osuuden toteuttaminen kesällä mahdollisti myös seuraavalle syksylle ja keväälle keskittymisen aineiston analysointiin, kirjalliseen osuuteen sekä tietoperustaan.

Tammikuussa 2015 Siilinjärven Teatteri järjesti näytelmän julkistamistilaisuuden, jossa tapasimme ohjaaja Sami Hokkasen. Samaisessa tilaisuudessa vaihdoin ohjaajan kanssa muutaman sanan viittomakielelle tulkattun teatterin vaihtoehtoista ja mahdollisuuksista, jonka puitteissa Hokkanen kehitteli ideaa viittomakielisen näyttelijän saamisesta mukaan näytelmään. Idea ei kuitenkaan toteutunut, ja alkuperäisen kahden tulkattun esityksen sijaan päädyttiin vain yhteen tulkattuun näytökseen. Produktin edetessä tuntui, että ohjaajan innostus tulkattua teatteria kohtaan oli vähentynyt näytelmän toteuttamisen viedessä suuren osan resursseista.

Keväällä 2015 saimme ensimmäisen version käsikirjoituksesta. Teatteria tulkaessa käsikirjoituksen opiskelu ja sisäistäminen on oleellista (Humphrey & Alcorn 2007, 369). Käsikirjoitukseen tutustuminen ja näytelmän ydinajatuksen ymmärtäminen auttoi meitä tulkkeina hahmottamaan esimerkiksi millaista kieltä näytöksessä käytetään ja millaisia roolihenkilöitä sekä kohtauksia näytelmä sisältää. Ennen harjoitusten alkamista käsikirjoitus auttoi orientoitumaan ja hahmottamaan tulevaa näytelmää.

Kesällä 2015 kävimme sekä teatterin harjoituksissa että kuivaharjoittelemassa tulkkausta katsomon takaosassa jokaisessa näytöksessä ennen tulkattua näyttöstä. Teatterin harjoituksissa havainnollistui teatterin ja tulkkien yhteistyön tärkeys, sekä tulkkien harjoituksiin osallistuvuuden olennaisuus. Käsikirjoitus on hyvänä alkuna teatteritulkkaukseen orientoitumisessa, mutta vasta harjoituksissa tulkki pystyy näkemään ja kuulemaan, kuinka kukin näyttelijä artikuloi, liikkuu ja toimii. Harjoituksiin osallistumalla tulkki oppii jokaisen roolihenkilön karaktäärin ja pystyy eläytymään tulkkauksessaan kuhunkin roolihenkilöön paremmin (Humphrey & Alcorn 2007, 369). Tieto nopeasti tapahtuvista muutoksista esimerkiksi vuorosanoihin tai näyttelijöiden sisääntuloihin ja paikkoihin kohtauksissa tavoitti meidät tulkkeina parhaiten, kun olimme harjoituksissa paikalla. Harjoituksissa muutokset ja kokonaisuudet tulkkauksen kannalta on selkeämpi hahmottaa. Harjoituksiin osallistumalla teimme myös itseämme osaksi yhteisöä tutustuessamme näyttelijöihin ja ohjaajaan ja toimiessamme heidän kanssaan yhteistyössä.

Opinnäytetyöni alkuperäisen näkökulman, tulkkien osallistuvuuden näytelmään, kannalta tulkkien sijoittuminen suhteessa lavaan ja näyttelijöihin oli yksi tärkeimpiä päätöksiä. Yhteistyön alkuvaiheessa toimme ilmi teatterille näkökulmamme sijoittumisen suhteen ja toiveemme päästä osaksi näytelmää. Viittomakielen tilankäytön, paikantamisen ja roolihenkilöiden merkitsemisen näkökulmasta tulkkien sijoittumisella on suuri vaikutus. Teatteritulkkauksen ollessa vielä varsin uusi tulkkausmuoto, on tulkkien tärkeää huolehtia tulkkaukseen vaikuttavista tekijöistä (Humphrey & Alcorn 2007, 370). Lähtötekstin, eli näytelmän, välittäminen viittomakielelle on helpompaa, jos tulkki saa lähtötekstistä sekä audiitiivisen että visuaalisen informaation.

Tulkkien sijoittamisesta vastaa yleensä teatterin ohjaaja, joten ohjaajan tiedottaminen ja innostaminen monista eri vaihtoehdoista ja tulkatun näytöksen luovista mahdollisuuksista on tärkeää (Gebron 2000, 19). Pyrimme perustelemaan tulkkien sijoittumista ohjaajalle esimerkein, kuten vertaamalla tulkkien sijoittumisen vaikutuksia kuulevan suomenkielisen henkilön yritykseen katsoa venäjänkielistä elokuvaa vasemmalle sijoitetusta televisioruudusta ja suomenkielistä tekstitystä oikealle sijoitetusta televisioruudusta. Tulkkien sijoittaminen näyttä-

mön etualalle on yleisin tapa tuottaa teatteritulkkausta (TÄHÄN LÄHDE). Tämä asettaa tulkkaukselle haasteita lähtötekstin tullessa ja tilanteiden tapahtuessa tulkkien takaa.

Tulkkien selin näyttämöön sijoittuminen aiheutti jo muutoinkin laajaa valmistautumista vaativaan teatteritulkkaukseen vielä suuremman määrän valmistautumista ja harjoittelemista. Harjoituksissa tulkin sijoittumisen tärkeys tulkkauksen näkökulmasta korostui, ja paikoin kohtausten tulkkaaminen selin näyttämölle aiheutti pitkiä pohdintoja tulkkausratkaisujen toimivuudesta ja erilaisten muistisääntöjen hyödyllisyydestä. Osuvimmin produktia ja siihen valmistautumista kuvaa opinnäytetyön nimeksikin päätynyt, usein harjoituksissa kuultu lause ”Oispa silmät selässäkin”.

3.1 Tulkkien sijoittuminen produktissa

Ei ole olemassa yhtä universaalisti toimivaa tapaa sijoittaa tulkkeja näytelmään, ja vaihtoehtoja on monia (Frishberg 1990, 140). Alkuperäisenä ideana oli toteuttaa tulkkaus varjotulkkauksena. Varjotulkkaus on verrattain harvoin käytetty tapa sijoittaa tulkkeja, ja vaativuudestaan huolimatta onnistuessaan kaikkein paljitsevin. Yleisö säästyy ping-pong-efektiltä, kun sen ei tarvitse yrittää seurata vuorotellen lavan tapahtumia ja näyttämöstä erikseen olevaa tulkkausta (Frishberg 1990, 141).

Tulkkeina olisimme liikkuneet *Kuin ensimmäistä päivää*-esityksen näyttelijöiden kanssa lavalla toimien nimenmukaisesti näyttelijöiden varjona. Koin, että Siilinjärven kesäteatterin näyttämön, puitteiden ja kohtauksissa tapahtuvien näyttelijöiden liikkumisten vuoksi tämä olisi palvellut parhaiten erityisesti viittomakielistä, mutta myös kuulevaa yleisöä.

Kävimme paljon keskusteluja tulkkiparini kanssa tulkkauksen sulauttamisesta osaksi näytelmää, sen vaatimista huomioitavista seikoista sekä valmistautumisesta. Keskustelimme asiasta myös teatterin puheenjohtajan kanssa. Koska Siilinjärven teatterin ohjaaja oli vierailevana toiselta paikkakunnalta, emme päässeet tapaamaan häntä yhtä aktiivisesti, kuin esimerkiksi teatterin puheen-

johtajaa. Jäimme myös alkuvuoden 2015 ensimmäisen tapaamisemme jälkeen sellaiseen ymmärrykseen, että teatterin ohjaaja olisi avoin kaikille ideoille ja toteutuksille viittomakielen ja tulkkauksen suhteen.

Tulkit kenties koetaan edelleen erilliseksi osaksi näytelmästä, eikä teattereilla välttämättä ole tarpeellista pohjatietoa päätösten tekemiseen esimerkiksi tulkkien sijoittamiseen liittyen. Vaikka asiantuntijapuheenvuorojen käyttäminen on suurelle osalle tulkeista tuttua, ei niiden käyttäminen ole välttämättä toivotun tehokasta kiireisten harjoitusten ja deadlinejen keskellä. Tämän vuoksi teattereiden, erityisesti ohjaajien, pohjatieto tulkeista, tulkkauksesta ja viittomakielestä loisi hyvän lähtökohdan rakentaa yhteistyössä toimivinta tulkattua esitystä.

Usein teatterin ohjaaja kokee helpoimmaksi sijoittaa tulkit mahdollisimman etäälle näyttämön fokuksesta, jotteivat tulkit häiritsisi kuulevaa yleisöä. Tämän metodin myötä tapahtuu kuitenkin päinvastainen reaktio, sillä lähes poikkeuksetta myös kuuleva yleisö on kiinnostunut välillä vilkuilemaan, miltä tulkkaus näyttää. Tällöin viittomakieliselle yleisölle tuttu ping-pong-efekti luodaan koko yleisölle riippumatta siitä, tarvitsevatko he tulkkausta vai eivät. (Gebron 2000, 20.) *Kuin ensimmäistä päivää* – näytelmän tulkkauksessa huomasimme vastavan ilmiön, sillä viittomakieltä ymmärtämätön yleisö sekä vilkuili tulkkeja esityksen aikana, että tuli kyselemään ja keskustelemaan viittomakielestä ja tulkkauksesta näytelmän jälkeen. Ymmärtämättömydestä huolimatta myös kuuleva yleisö saattaa siis vilkuilla tulkkausta.

Tulkkien sijoittumisessa oli oleellista pohtia, kuinka tulkkaus saataisiin osaksi näytelmää, sen sijaan että mietittäisiin näytelmää itsenäisenä osana ja tulkkausta ylimääräisenä lisänä siihen. Tulkkien sijoittaminen vaikuttaa paitsi tulkkien omaan työskentelyyn, myös niin harjoituksiin, lavakuvaan kuin yleisön teatterielämykseen (Gebron 2000, 19). Onnistunutta teatteritulkkausta voisi verrata elokuvien tekstitykseen: Kieltä tarvitsevat hyötyvät siitä, ja natiivit kielenkäyttäjät tiedostavat sen olemassaolon, mutta eivät häiriinny siitä.

Kuin ensimmäistä päivää-näytelmän tulkkaukseen valmistautuessa oli tärkeää keskustella muun muassa tulkkauksesta, tulkkien sijoittamisesta ja vaatetuksesta teatterin ohjaajan kanssa useaan otteeseen. Ohjaajalle tuli antaa tietoa ja

perusteluita tulkkauksesta ja siihen vaikuttavista tekijöistä, jotta hän ymmärtää paremmin, mistä viittomakielessä ja tulkkauksessa on kysymys. Yhteistyökumppanina paitsi teatterin ohjaajan, myös koko teatterin työryhmän on hyvä olla riittävän tietoisia viittomakielestä ja tulkkauksesta, jotta yhteistyö on mahdollisimman sujuvaa ja lopputulos toimiva sekä viittomakieliselle että kuuroille yleisölle. Produktia jälkikäteen analysoidessa huomaa, että olisimme voineet kiinnittää tähän enemmän huomiota jo produktin alkuvaiheessa.

Keskustelimme ohjaajan kanssa tulkkien lopullisesta sijoittumisesta ja ohjaajan päätöksestä tulkit sijoitettiin lavan eteen, hieman vasemmalle reunalle yleisöstä katsottuna. Viittomakieliselle yleisölle varattiin istumapaikkoja suoraan tulkkien edestä. Asiantuntijapuheenvuoroista ja perusteluista huolimatta emme saaneet sijoittumista muutettua, vaan tulkkaus oli määrä toteuttaa näyttämön edustalla selin näyttämöön. Gebronin ja Frishbergin tulkkien sijoittumista käsitteleviin termeihin viitaten kyseessä oli sekoitus ”platform” ja ”sightline” tulkkausta.

Mielipiteet sijoittumisesta tulkkauksessamme jakaantuivat tulkkiparini kanssa. Tulkkiparini koki sijoittumisen ”sightline” tulkkaukseksi, ja henkilökohtaisesti koin tulkkauksen olleen pääasiassa ”platform” tulkkausta. Tulkkaus mukaili molempia tulkkien sijoittumisen tapoja painottuen kuitenkin mielestäni ”platform” tulkkaukseen näyttelijöiden käyttämän tilan leveyden vuoksi. ”Sightline” tulkkaus on pääperiaatteeltaan ”platform” tulkkauksen kaltaista, mutta siinä kiinnitetään erityistä huomiota tulkkausta tarvitsevan katsojan näkymään, eli mahdollisuuteen katsoa samanaikaisesti sekä tulkkausta että näytelmää (Gebron 2000, 23). Tämä toteutui mielestäni vain kohtauksissa, jotka tapahtuivat selkeästi tulkkauksemme takana. ”Sightline” tulkkauksen hyötyä haettiin tulkkien sijoittamisesta näyttämöltä maan tasalle penkille, jolloin tulkkaus olisi tullut näyttelijöitä alemmalla tasolla. Tulkkausta tarvitseva yleisö sijoitettiin kuitenkin lähes samalle tasolle tulkkien kanssa. Moni kohtauksista tapahtui myös jopa useiden metrien päässä tulkeista tai samalla tasolla tulkkien kanssa, joten hyöty jäi mielestäni varsin vähäiseksi.

Tulkkien sijoittumista varsinaiselle tulkkauspaikalle ei myöskään testattu tai kehitetty kertaakaan harjoitusten aikana. Tulkkien eri sijoittumisen vaihtoehtojen kokeileminen harjoituksissa olisi tuonut konkreettista näyttöä eri sijoittumisten

toimivuudesta, haasteista ja eduista. Erilaiset taustatiedot ovat hyvän tulkinnan edellytyksiä (Ojanen & Saresvuo 1977, 28). Autenttisen kokemuksen saaminen harjoituksissa olisi lisännyt tulkkauksen varmuutta. Harjoituksista saadun kokemuksen ja tiedon kautta selviytymisstrategioiden ja tulkkausratkaisujen pohdinta olisi voinut olla myös validimpaa. Jälkikäteen ajateltuna olisimme voineet tulkeina tuoda vieläkin selkeämmin ja painokkaammin esille valmistautumisen ja harjoitusten merkityksen myös tulkkauksen näkökulmasta.

3.2 Opinnäytetyön tavoite ja tutkimuskysymys

Opinnäytetyöni alkuperäisenä tarkoituksena oli tutkia tulkin osallistuvuutta näytelmään teatteritulkkauksessa sijoittamalla tulkit osaksi näytelmää. Tulkkeja ei kuitenkaan sijoitettu osaksi näytelmää teatterin ohjaajan kokiessa sen häiritsevän kuulevia katsojia. Tulkit sijoitettiin selin näyttämöön näyttämön edustalle, mikä vaikutti paitsi tulkkaukseen ja valmistautumiseen, myös koko opinnäytetyöni näkökulmaan. Tulkkien sijoittuminen näyttämön eteen selin näyttämöön aiheutti sen, että tulkkaus tapahtui täysin auditiivisen informaation ja valmistautumiseen pohjautuneen muistin varassa. Tulkkien sijoittumisen haasteellisuudesta ja sijoittumisen aiheuttamista vaikeuksista tulkkaukseen syntyi opinnäytetyön tavoite ja tutkimuskysymys.

Opinnäytetyön toiminnallisen osuuden tavoitteena oli tuottaa viittomakielelle tulkattua teatteria. Toiminnallisen osuuden kautta halusimme myös edistää Siilinjärven teatterin esteettömyyttä. Kirjallisen osuuden tavoitteena oli tutkia tulkkien selin näyttämöön sijoittumisen vaikutuksia teatteritulkkauksessa tulkkauksen näkökulmasta. Kirjallisessa osuudessa halusin myös tuoda ilmi tulkkien haasteellista sijoittumista tukevia tekijöitä, kuten tarkoituksenmukaista valmistautumista ja tilankäytön loogisuutta suhteessa tulkkien takana tapahtuvaan näytelmään.

Opinnäytetyön toteutus rajasi kirjallisen osuuden tavoitteet tulkkauksen näkökulmaan. Tulkkien sijoittumisen vaikutusten tutkiminen ja analysointi viittomakielisen katsojan näkökulmasta olisi vaatinut paikalla olleen yleisön mielipiteiden keräämistä haastattelun tai kyselyn muodossa, sekä saatujen vastausten ana-

lysoimista ja tilastoimista. Käytettävissä olevan ajan ja resurssien vuoksi tämä ei ollut mahdollista. Opinnäytetyössäni keskityn tutkimaan tulkkien näyttämön eteen selin näyttämölle sijoittumisen vaikutuksia tulkkauksen näkökulmasta.

Opinnäytetyöni tutkimuskysymys on:

1. Mitä vaikutuksia tulkkien sijoittumisella selin näyttämölle on tulkkauksen näkökulmasta teatteritulkkauksessa?

3.3 Opinnäytetyön menetelmät

Opinnäytetyössäni käytän tutkimusmenetelmänä havainnointia, jonka pohjana on videotallenne näytelmän tulkkauksesta. Tutkimusmenetelmänä havainnoinnin avulla saadaan selville, mitä ihmiset tekevät, eikä sitä miksi he tekevät niin (Vilkkä 2005, 120). Oman tulkkauksen havainnoinnin kautta pystyn analysoimaan tulkin sijoittumisesta johtuvia tulkkausratkaisuja ja niiden toimivuutta *Kuin ensimmäistä päivää*-näytöksessä. Tutkimuksissa miksi-kysymyksiin vastaaminen edellyttää myös muunlaisen tutkimusaineiston, esimerkiksi teemahaastattelun, yhdistämistä havaintoaineistoon (Vilkkä 2005, 120). Koska tutkin ja analysoin omaa toimintaani, ei erillistä haastattelua tarvita. Haastattelun sijasta hyödynsin oppimispäiväkirjaa.

Toisena menetelmänä analysoinnin tukena on toiminnallisen osuuden ajalta laatimani oppimispäiväkirja. Oppimispäiväkirjan tarkoituksena on ajatusten jäsentäminen ja muokkaaminen kirjoittamisen muodossa. Kirjoittamisen avulla oman ajattelun ristiriitaisuudet ja puutteet voi havaita, sillä aukkokohdat sekä tiedoissa että argumenteissa huomataan parhaiten vasta kirjoitettaessa. Tilanteissa, joissa omien kokemusten ja ajatusten jäsentäminen suhteessa teoreettiseen tietoon on olennaista, on päiväkirjan havaittu olevan erityisten hyödyllistä. (Lonka & Lonka 1996, 18.) Opinnäytetyöni toiminnallisen osuuden sijoituessa kesälle 2015 ja kirjallisen osuuden keväälle 2016, koin oppimispäiväkirjan välttämättömäksi, jotta toiminnallisen osuuden tarkastelu kirjallista osuutta varten olisi mahdollista.

Opinnäytetyön tulokset perustuvat sekä käytettyihin menetelmiin että lähdekirjallisuuteen. Opinnäytetyössä tarkastelen tulkkien sijoittumista teatteritulkkausessa tulkkauksen näkökulmasta. Viittomakielisen teatterielämyksen näkökulman tarkastelu olisi vaatinut viittomakielisen yleisön haastattelua ja analyysia heidän kokemuksiansa kautta. Opinnäytetyöhön käytettävien resurssien rajallisuuden vuoksi paikallaolleen yleisön haastattelu ja saatujen vastauksien analyysi ja tilastoiminen ei ollut mahdollista.

Kuin ensimmäistä päivää-näytökseen valmistautuessa hyödynsin tietoperustaa tulkkauksen selviytymisstrategioista, jota käytin myös toiminnallisen osuuden menetelminä. Etukäteissuunnittelu, valmistautuminen ja mielikuvaharjoittelu ovat osa jokaista tulkkaustilannetta. Audittiivisen tiedon varassa tapahtuvaan, lukuisia tulkattavia henkilöitä ja nopeitempöisiä kohtauksia sisältävään teatteritulkkaukseen täytyi olla myös selviytymisstrategioita. Teatteritulkkaus itsessään on erityinen tulkkausmuoto ajallisen pituutensa, taiteenmuotonsa ja useiden tulkattaviensa puolesta, sen lisäksi että tulkkien sijoittuminen suhteessa näyttämöön ja näyttelijöihin lisäsi haasteellisuutta. Teatteritulkkaus ei ole vain tulkkaustilanne, vaan myös vaativa esitys (Nisula 2014).

Selviytymisstrategiat ovat spontaaneja ongelmanratkaisukeinoja, joiden avulla tulkit kontrolloivat tulkkauksen laatua, varmistavat sujuvuutta ja välttävät sekä väärinymmärryksiä että ulkoisia häiriötekijöitä (Laine 2006, 152). Valtaosaa selviytymisstrategioista tarvittiin tulkkien sijoittumisen vuoksi, sillä näytelmän tulkkaaminen näytelmää näkemättä on haastavaa. Selviytymisstrategioiden tarkoituksena oli tukea sekä teatteritulkkaukseen valmistautumista että siitä suoriutumista. Keinoja ovat metakielelliset taidot, tulkkaustyylit, poisjättäminen, valmistautuminen, aihetietämys sekä kokemuksen hyödyntäminen tulkkauksessa (Laine 2006, 152).

Näistä keinoista käytin kokemuksen hyödyntämistä ja aihetietämystä sekä valmistautumista ja poisjättöä menetelminä *Kuin ensimmäistä päivää*-näytökseen valmistautuessa. Seuraavissa alaluvuissa avaan keinoja ja niiden hyödyntämistä opinnäytetyön toiminnallisessa osuudessa tarkemmin.

3.3.1 Kokemuksen hyödyntäminen ja aihetietämys

Tulkatun näytöksen päivämäärää valitessa osasimme oman teatterikokemuksen ja aihetietämyksen vuoksi huomioida sujuvuuteen vaikuttavia tekijöitä. Teatteritulkkauksessa tulkkien omasta teatteritaustasta on hyötyä (Humphrey & Alcorn 2007, 368). Teatterilla oli yhteensä 17 näytöstä, joista tulkattavaksi näytökseksi valitsimme järjestykseltään yhdeksännen. Ideana oli näyttelijöiden harjaantuminen esitykseen usein läpimenojen pohjalta. Läpimenojen tarkoituksena on saada kohtauksittain harjoitellut osat yhdeksi kokonaisuudeksi (Sinivuori 2000, 43). Tämän lisäksi yhdeksännen näytöksen valinta tulkatuksi näytökseksi mahdollisti usean näytöksen tulkkauksen katsomon takaosassa ennen varsinaista tulkattua esitystä. Tutun asian tulkkaminen on aina helpompaa kuin oudon vai vieraan (Ojanen & Saresvuo 1977, 25). Tämä mahdollisti myös lähes autenttisen harjoituksen tulevasta tulkkauksesta, sekä tulkkien sijoittumisen näkökulmasta toimivien ja puutteellisten ratkaisujen havaitsemisen.

Aiemman kokemuksen hyödyntäminen ja valmistautuminen auttoivat myös suoriutumaan tulkkien sijoittumisesta johtuen haasteellisesta tulkkauksesta. Valmistautuessaan teatteritulkkaukseen, tulkkien tulee sisäistää, kuinka näyttelijät on asetettu kohtauksiin ja miltä kohtaukset näyttävät (Frishberg 1990, 140). Harjoituksissa ja muutamissa ensimmäisissä esityksissä kuivaharjoittelimme tulkkausta katsomon takaosassa kasvot lavalle päin. Tarkoituksena oli oppia näytelmän kulku, kohtaukset ja niiden alkamis- ja päättymiskohdat, roolihenkilöiden sijoittuminen kohtauksiin ja suhteessa toisiinsa sekä yhdistämään oikean äänen oikeaan roolihenkilöön. Teattereissa tästä käytetään termiä ”blocking”, jolla tarkoitetaan prosessia, jossa suunnitellaan näyttelijöiden liikkuminen lavalla, mukaan lukien sisääntulot, poistumiset ja vuorovaikutus toistensa kanssa (Humphrey & Alcorn 2007, 369).

Esimerkiksi kohtaus, jossa hoivakodin henkilökunta viettää iltaa ravintolassa, on haasteellinen kahdeksan näyttelijän puhuessa humalaisella äänellä toistensa päälle, osan nauraessa ja kiljuessa taustalla, sekä musiikin soidessa samaan aikaan. Kohtauksen tulkkaminen tuntui haasteelliselta jo tulkatessa kasvot lavalle päin, sillä yksittäisten vuorosanojen paikantaminen oikeaan näyttelijään nopeatempoisessa keskustelussa oli vaikeaa. Myös näyttelijöiden äänien erot-

taminen toisistaan oli kyseisessä kohtauksessa haasteellista, sillä näytelty humaltila muutti ääniä, sekä osa äänistä tuntui hukkuvan musiikkiin. Kohtausta näkemättä tuntui todella haasteelliselta saada tulkkaukseen selkeää, näytelmää mukailevaa tilankäyttöä tai näyttelijöiden elekieltä mukailevaa roolinottoa. Pitkäjänteisen valmistautumisen ansiosta tulkatussa näytöksessä tulkkaus sujui häiriötekijöistä huolimatta.

Tulkattuamme muutamia harjoituksia ja kenraaliharjoitukset katsomon takaosassa kasvot lavalle päin, tulkkasimme ensi-illasta alkaen kaikki ennen tulkattua näytöstä olleet näytökset selät lavalle päin. Täten saimme kokemuksen siitä, miltä selän takana tapahtuvan informaatio tulkkaus tuntuu. Tulkkauksessa korostetaan usein ennakkotiedon merkitystä, sillä mitä tarkemman ja selkeämman kuvan tulkki on etukäteen luonut säilömuistiinsa käsiteltävästä asiasta, sitä sujuvampi on muistin toiminta tulkkaustilanteessa (Tommola 2006, 134). Tulkkasimme kahdeksan näytöstä katsomon takaosassa kuten autenttisessa tilanteessamme, mikä pakotti muistamaan kohtausten järjestyksen, yhdistämään äänen ja roolihenkilön sekä havaitsemaan hankalimmat kohdat. Ennakkotieto siis tuki muistia näytelmän tulkkauksen aikana.

Myös aiempien kokemusten ja tiedon hyödyntäminen toimii selviytymisstrategiana. Vuotta ennen *Kuin ensimmäistä päivää*-näytöksen tulkkausta pääsimme tulkkaamaan teatteri TelMin näytöstä. TelMi on erityistä tukea tarvitsevien ihmisten teatteri, joka on tehnyt esityksiä Kuopiossa jo vuosia (Kuopion kaupunki 2016). Myös teatteri TelMin esityksessä tulkkiensa sijoittuminen oli irrallaan näytelmästä, lavan reunassa pääosin selin näytelmään. Pienikin kokemus teatteritulkkauksesta sekä auditiivisen informaation varassa olemisesta lisäsi itsevarmuutta *Kuin ensimmäistä päivää*-näytelmän tulkkauksessa. Tulkki suoriutuu tulkkauksesta paremmin, kun aihealue tai tilanne on tuttu (Gebron 2000, 7-8). Aiemman kokemuksen kautta tilanteesta jonkinlainen tuntuma, mikä auttoi etukäteen pohtimaan vaikeita tai haastavia tilanteita ja niiden ratkaisuja. Aiempi kokemus sekä näyttelemisestä että teatteritulkkauksesta vähensi myös selkeästi tavallisesta tulkkaustilanteesta poikkeavan, suuremman yleisön edessä jännittämistä.

3.3.2 Tarkoituksenmukainen valmistautuminen ja poisjätö

Teatteritulkkaukseen valmistautuminen vaati kielellisen valmistautumisen, kuten vuorosanojen kääntämisen ja viittomaratkaisujen pohtimisen, lisäksi myös muunlaista valmistautumista. Tulkkaukseen valmistautumiseen käytettävien resurssien ollessa rajallisia, oli ensiarvoisen tärkeää pohtia, minkälainen valmistautuminen oli oleellisinta ja tarkoituksenmukaista.

Valmistautuminen selviytymisstrategiana ja yhtenä oppinäytetyön toiminnallisen osuuden menetelmänä näkyi teatterin harjoituksissa käymisen lisäksi myös videokuvaamalla kenraaliharjoitusten läpimeno. Videotallenne mahdollisti kertaamisen ja harjoittelemisen sekä tulkkiparin kanssa että itsenäisesti. Videotallenteen avulla esimerkiksi tulkkauksen näkökulmasta haastavien kohtausten kertaaminen, kohtausten keskeyttämien ja esityksen tarkempi tarkastelu onnistui helposti. Videotallenteen avulla pystyimme myös harjoittelemaan ja hakemaan tuntumaa auditiivisen informaation varassa olevaan tulkkaukseen. Tallenteen avulla pystyimme totuttautumaan eri roolihenkilöiden ääneen, puhenopeuteen ja artikulaatioon.

Valmistautumisen aikana oli kuitenkin tärkeää muistaa, että kyseessä on elävä näytelmä, joka ei koskaan toistu samanlaisena esityksillään toiseen. Liian huolellinen valmistautuminen voi kääntyä myös kompastuskiveksi. Kyseessä on tulkkaus, ei varsinaisesti kääntäminen, vaikka valmistautuminen sisältää osittain myös kääntämistä ja normaalia tulkkaukseen valmistautumista spesifimpää etukäteismateriaalia. Liian tarkkojen, etukäteen harjoiteltujen vuorosanojen käännösten haittapuolia on monia; näyttelijät voivat esimerkiksi unohtaa tai improvioida vuorosanoja ja kohtauksia, tai tulkki saattaa tulkata ennen lähtötekstiä. Tulkkauksen ja käännöksen tavoitteena on ekvivalenssi, eli lähtötekstin ja käännöksen vastaavuus (Hytönen & Rissanen 2006, 17). Vaarana on myös tulkin irrottautuminen autenttisesta tilanteesta ja tulkkauksesta, ja ekvivalenssin rikkoutuminen. Tällöin kyseessä ei enää ole teatteritulkkaus.

Aktiivisen teatterin harjoituksiin osallistumisen kautta tulkkauksen ja kääntämisen kompastuskivet havainnollistuivat hyvin. Esimerkiksi näytelmän lopussa on kohtaus, jossa hoitaja Ritvalla on pitkä, useita virkkeitä kestävä monologi hoiva-

kodin säästötoimenpiteistä ja hoitajien työn rankkuudesta. Monologi sisälsi tulkkauksen kannalta lähtökielellisesti haasteellisia kohtia. Tällaisia olivat muun muassa erilaiset idiomit tai metaforat, joiden merkitys tuli sisäistää, jotta tulokieli vastaa lähtökielen merkitystä ja tyyliä mahdollisimman hyvin. Monologissa Ritva sanoi esimerkiksi ”Tämä täällä on viimeinen pysäkki ennen sitä jonka edessä kaikki riisutaan.” Valmistautuessa pohdin erilaisia vaihtoehtoja tulkkausratkaisuksi, ja yritin saada tulkkaukseen mahdollisimman hyvää merkitysvastaavuutta. Muutamissa näytöksissä tulkkausta katsomon takaosassa harjoitellessa kuitenkin huomasin, ettei Ritvan näyttelijä lausunut kyseistä monologia kertaakaan samalla tavalla, vaan sanavalintojen lisäksi myös kokonaisen lauseen merkitys saattoi muuttua. Tämän vuoksi liian tarkkojen, etukäteen pohdittujen käännettien ulkoa opetteleminen oli turhaa. Yksittäisten lauseiden sijaan tuli keskittyä ymmärtämään monologin merkitys kokonaisuudessaan.

Tarkoituksenmukainen valmistautuminen tuki teatteritulkkausta ja tulkkien sijoitumisesta johtuvia haasteita. Harjoituksissa havaitsin ongelmaksi myös sen, ettemme nähneet näyttelijöiden spontaaneja, non-verbaaleja viestejä ja toimintaa. Tällöin esimerkiksi kohtauksissa tapahtuneet näyttelijöiden vuorosanojen unohdukset ja hiljaiset hetket aiheuttivat hämmennystä tulkeille. Oli tärkeää muistaa, että vaikka tulkit olivat opetelleet käsikirjoitukset ja näytelmän ulkoa etu- ja takaperin ja havaitsevat jokaisen näytelmän virheen tai unohduksen, ei katsoja niitä välttämättä huomaa. Siksi oli tärkeää, että esimerkiksi hämmentävien, hiljaisten hetkien kohdalla tulkki maltoi pysyä rauhallisena, eikä ilmaise tilannetta omalla non-manuaalisuudellaan tai näyttämölle kuikuilullaan.

Esimerkiksi tulkatun näytöksen alussa hoitaja Tanja ja hoitaja Minna keskustelivat hoitokotiin töihin tulevasta maahanmuuttaja Adamista. Kohtauksessa tulkkaamani Tanja kuitenkin unohtaa vuorosanansa, josta syntyy verrattain pitkä tauko. Tanja myös sanoo vuorosanansa väärässä kohtaa, mikä aiheuttaa sekaannusta koko kohtaukseen. Kyseisiin tilanteisiin valmistautuminen auttoi tulkkina pysymään rauhallisena ja pitämään ilmeen peruslukemilla. Tarkoituksenmukainen valmistautuminen näkyi kyseisissä tilanteissa, joissa valmistautumisen liiallinen keskittäminen vuorosanojen kääntämiseen olisi voinut aiheuttaa sen, että tulkki olisi alkanut tulkata tietämäänsä vuorossa olevaa Tanjan repliikkiä automaattisesti.

Valmistautuminen sisälsi kielellisten tulkkaus- ja käännösratkaisujen pohtimisen lisäksi myös paljon valmistautumista näytelmän opettelun ja omaksumisen kautta. Tulkkauksen tapahtuessa näytelmää näkemättä tuli tulkkiensa pystyä luomaan mielikuva takana tapahtuvasta, jotta tilankäyttö, roolinotto ja paikantaminen olivat yhteneväisiä näytelmän kanssa. Esimerkiksi kohtauksessa, jossa hoitaja Ritva yrittää houkutella kiukuttelevaa tytärtään Helmiä luokseen hokemalla ”Tule nyt tänne äidin luo, tule tule!” viiton takanani tapahtuvaan Ritvan ja Helmin kohtaukseen samassa asetelmassa ja suunnassa viittomaa TULE Helmiä tulkkaavalle tulkkiparilleni. Takana tapahtuvan näytelmän lisäksi yleisö-näkökulman muistaminen oli olennaista: Miltä tulkkaus näyttää yleisön näkökulmasta?

Koska valmistautumiseen käytettävissä oleva aika on rajallista, oli tärkeää muistaa valmistautumisen tarkoituksenmukaisuus ja keskittyä tulkkauksen kannalta oleellisiin seikkoihin. Valmistautuminen käsitti siis tulkkaus- ja käännösratkaisujen pohtimisen, roolihenkilöiden verbaalin ja non-verbaalisen toiminnan omaksumisen sekä näytelmän ja kohtausten ulkoa oppimisen. Jokaiseen yksittäiseen vuorosanaan tai lauseeseen ei voinut takertua, vaan tärkeää oli muistaa kunkin repliikin tai kohtauksen merkitys.

Valmistautumisen lisäksi nopeatempoisiin tai lukuisia tulkattavia roolihenkilöitä sisältäneisiin kohtauksiin teimme tarkoituksenmukaista poisjättöä. Tulkkauksessa ilmenevät poisjätöt voivat olla joko virheitä tai strategisia valintoja. Valintoja ne ovat silloin, kun poisjättö tapahtuu lähdekielen ja kohdekielen merkitysvastaavuuden saavuttamiseksi ideatasolla pelkän sanatason sijaan. (Laine 2006, 154). Tekemiemme poisjätöjen tarkoituksena oli lisätä tulkkauksen sujuvuutta keskittymällä jokaisen vuorosanan tulkkauksen sijasta kohtauksen ydinmerkityksen välittämiseen.

Esimerkiksi kohtauksessa, jossa hoitokodin henkilökunta juhlii ravintolassa, teimme tietoista poisjättöä sekä yksittäisissä vuorosanoissa että pidemmissä virkkeissä. Esimerkikkikohtauksessa ravintolassa viettää iltaa myös kaivosinsinööriporukka, joka huutelee hoitokodin johtaja Seikun ja hoitaja Ritvan keskustelun päälle irrallisia, sisällöltään merkityksettömiä kommentteja. Vuorosanat ovat epämääräistä örinää ja muminaa, joista ei pysty erottamaan selkeitä sano-

ja kuin sieltä täältä. Teimme poisjättöä siten, että tulkkasimme näistä kommentteista muutamia. Kahden tulkin tulkatessa kyseistä kohtausta, pystyimme poisjätön avulla keskittymään Seikun ja Ritvan keskustelun tulkkaukseen, välittäen kuitenkin kaivosinsinöörien kommenttien oleellisen merkityksen keskustelun väliin.

Poisjätön lisäksi teimme valintoja siitä, milloin on parempi jättää tulkkaukseen. Mikäli kohtaus on sellainen, joka sisältää paljon toimintaa tai johon on mielekkäämpi keskittyä vain katsomalla ja on ymmärrettävissä pelkän visuaalisen viestin kautta, ei tulkkaukseen välttämättä tarvita lainkaan. Tällöin tulkki on tärkeää antaa yleisölle vihje katsoa näyttämölle. (Gebron 2000, 21). Vastaavanlaisia poisjättöä tehtiin erityisesti paljon non-verbaalia näyttelemistä ja liikkumista sisältäneissä kohtauksissa, joissa yksittäisten vuorosanojen tulkkaus olisi vaatinut tulkkaukseen tarvitsevia katsojia siirtämään katseensa näyttelijöistä tulkkaukseen. Tulkkaukseen jätettyjen kohtauksten tuli olla sellaisia, että niiden merkityksen pystyi selkeästi ymmärtämään vain visuaalisuuden perusteella.

Yleensä tulkit vihjaavat tulkkaukseen kohtauksista yleisölle palaamalla lepoasentoon ja kääntämällä katseet lavalle (Gebron 2000, 21). Sijoittumises-tamme johtuen katseen kääntäminen näyttämölle ei kuitenkaan ollut mahdollista, mikä teki vihjeen antamisesta haasteellista. Esimerkkinä kohtaus, jossa hoitokodin asukas Taneli saa sydänkohtauksen ja tuupertuu lattialle. Taustalla soi tunnelmaan sopiva musiikki, kun hoitaja Ritva yrittää elvyttää Tanelia. Kyseinen kohtaus sisälsi vahvan tunnelatauksen pelkästään visuaalisen informaation kautta Ritvan lopettaessa elvytyksen ja riisuessaan menehtyneen Tanelin silmälasit tämän kasvoilta. Kohtaus sisälsi muutamia yksittäisiä sanoja, joiden tulkkaus olisi rikkonut tulkkaukseen tarvitsevan katsojan keskittymisen kohtaukseen. Kohtauksen ajan tulkit olivat lepoasennossa, katseet alaviistoon, heiluen hie-man ylävartalosta kuvastaen kohtauksessa soivaa musiikkia. Koska katseita ei voinut kääntää näyttämölle, oli katseiden maahan laskemisen tarkoituksena toimia vastaavanlaisena vihjeenä. Musiikin lakatessa ja Ritvan aloittaessa vuorosanansa, tulkit palasivat tulkkaukseen ja nostivat katseensa takaisin yleisöön merkiksi tulkkauksen jatkumisesta.

4 TUTKIMUSTULOKSET

Tässä luvussa käsittelen opinnäytetyön tutkimustuloksia teemoittelun kautta. Opinnäytetyön tulokset on jaettu kolmeen alalukuun tietoperustan, oppimispäiväkirjan ja tulkatun teatteriesityksen tallenteen havainnoinnin pohjalta. Opinnäytetyön kolmea olennaisinta tutkimustulosta edustavat alaluvut ovat 4.1 valmistautumisen tärkeys, 4.2 roolinoton korostaminen ja 4.2 tilankäytön loogisuus takana tapahtuvaan näyttelemiseen.

Tulkkien sijoittuminen näyttämön edustalla selin näyttämöön aiheutti eniten pohdintaa ja ongelmia tulkkauksen näkökulmasta. Kaksituntinen näytelmä tapahtui kokonaisuudessaan takanamme, emmekä nähneet näyttelijöitä tulkkauksen aikana. Tulkkaus tapahtui siis täysin auditiivisen informaation sekä valmistautumisen kautta hankitun muistin pohjalta. Tulkkien sijoittumisen haasteellisuus vei eniten resursseja näytökseen valmistautumisesta, harjoituksista ja itse tulkkauksesta. Tutkimustuloksia hyödyntämällä teatteritulkkausta tekevät tulkit välttyvät vastaavalta tilanteelta.

Seuraavissa alaluvuissa käsittelen *Kuin ensimmäistä päivää* –näytöksen tulkkauksessa käytettyjä keinoja, joiden avulla pyrimme toteuttamaan teatteritulkkausta haasteellisesta sijoittumisesta huolimatta.

4.1 Valmistautumisen tärkeys

Yksi onnistuneen tulkkauksen tekijöistä oli tehokas, monipuolinen ja pitkäjänteinen valmistautuminen. Valmistauduimme lukemalla käsikirjoituksen, osallistumalla teatterin harjoituksiin, kuivaharjoittelemalla tulkkausta katsomon takaosassa kaikki ennen tulkattua näytöstä olleet näytökset sekä harjoittelemalla kohtauksia tulkkiparin kanssa videotallenteen avulla. Valmistautuminen on oleellinen osa jokaista tulkkaustilannetta, mutta sen tärkeys korostuu pitkissä ja vaativissa tilanteissa, kuten esimerkiksi teatteritulkkauksissa.

Kiinteä paikallaan olo ja sijoittuminen lavan eteen reunalle vaati tarkkaa ja huolellista valmistautumista. Tulkkauksen toimivuuden kannalta oli tärkeää muistaa

jokainen kohtaaminen, niiden järjestys, alku- ja loppuiskut, roolihenkilöiden määrä ja liikkuminen suhteessa toisiinsa, sekä roolihenkilöiden ulkonäkö, olemus ja tapa ilmaista asioita non-verbaalisesti. Valmistautumisen ja harjoittelun kautta pystyimme paikantamaan takana tapahtuvaa koko ajan tulkatessa käytettävään tilaan, ja luomaan tulkkauksen toimivaksi kokonaisuudeksi ja osaksi takana tapahtuvaa näytelmää. Tulkkauksessa käytettävien osoitusten, viittomien liikkeiden ja vuoropuhelujen suuntien tuli olla samassa suunnassa takana tapahtuvaan näytelmään. Esimerkiksi kohtauksessa, jossa hoitaja Ritva yrittää saada keskellä yötä hoivakotiin tullutta humalaista maahanmuuttaja Adamia lähtemään huutaen tälle ”Mene!” osoittaen samalla ovelle, on tulkin tärkeää kohdistaa käskevä viittoma MENE samaan suuntaan, johon Ritvan näyttelijä osoittaa.

Samoin kohtauksissa, joissa ilmenee suuntaa kuvaavia ilmaisuja, kuten ”tuolla” tai ”täällä” sekä niitä tukevia osoituksia, on tulkkauksessa tärkeää noudattaa samoja suuntia tilankäytössä ja paikantamisessa. Esimerkkinä kohtaaminen, jossa Ritva tulee aamulla töihin ja kohtaa hoivakodin aulassa henkilökunnan tiloissa pyörivän asukas rouva Lahtisen ja aamupalaa etsivän asukas Unton. Ritvan sanoessa ”—ei voi mennä sinne henkilökunnan puolelle ja Unto, sinulle löytyy aamupalaa tällä puolella” paikannan tulkkauksessa henkilökunnan tilat samaan sille puolelle, jossa ne lavasteissa ovat. Tulkatessani Ritvan kommenttia aamupalasta osoitan kuitenkin eri suuntaan, johon Ritva Untoa opastaa. Videota analysoidessa tulke on ymmärrettävää, mutta tulkin osoitukset ristiriidassa näyttelijän toimintoihin. Tämä tukee johtopäätöstä huolellisen valmistautumien tärkeydestä, jotta tulkin on mahdollista muistaa tulkkauksen aikana kohtauksessa käytettävien, suuntaa ilmaisevien vuorosanojen paikat näyttämöllä.

Tulkkien kiinteä paikallaanolo näyttämön edessä vaikutti myös esimerkiksi tukitulkkaamiseen. Paritulkkauksessa tulkkausvuorossa oleva, aktiivitulkki, välittää viestiä lähtökielestä tulokieleen, ja ns. lepovuorossa oleva, tukitulkki, tarkkailee aktiivitulkin tulketta ja antaa tarvittaessa tukea tai korjaa virheellistä tulketta (Hoza 2010, 5). Valmistautumisessa täytyi pohtia myös mahdollisesti tarvittavaa tuen antamista. Aktiivitulkille tuen antaminen kuiskaten oli haasteellista tulkkiparin istuessa pitkällä penkillä puolen metrin päässä toisistaan. Kuiskauksista oli myös vaikeaa kuulla, sillä mikitettyjen näyttelijöiden vuorosanat, liikkumisesta aiheutuvat äänet ja musiikki kuuluivat takaa niin voimakkaasti. Myös

aktiivitulkin tukeminen viittomin oli haasteellista, sillä lähimmät tulkkausta tarvitsevat istuivat yleisössä parin metrin päässä tulkeista. Tuen antaminen olisi näkynyt todella selkeästi, sekä mahdollisesti myös häirinnyt näytelmän seuraamista. Valmistautuessa päätimme, että aktiivitulkin tippuessa tulkkeesta, ottaa tukitulkki tulkkausvuoron kokonaan kyseisen vuorosanan tai kokonaisuuden ajaksi sen sijaan, että yrittäisi antaa aktiivitulkielle yksittäisiä viittomia tai toistaa vuorosanoja. Tulkatussa näytelmässä meidän ei kuitenkaan tarvinnut käyttää tätä menetelmää kertaakaan.

4.2 Roolinoton korostaminen

Kahden tulkin tulkatessa 21 roolihenkilöä, on roolinotolla keskeinen asema paitsi ymmärrettävyyden, myös esityksen seuraamisen ja loogisuuden vuoksi. Kun kaikki tulkattava tapahtuu takana auditiivisen tiedon ja muistin varassa, korostuu roolinotto entisestään. Näyttelijöiden paikantaminen ja puhujan merkitseminen tapahtui lähes täysin roolinoton kautta, sillä emme voineet paikantaa takanamme olevia puhujia esimerkiksi katseen tai osoitusten avulla.

Roolinotto on oleellinen osa erityisesti kertovaa viitontaa. Roolinotossa viittoja omalla kehonliikkeellään ja ilmeillään siirtyy toisen henkilön rooliin. (Rissanen 2006, 54). Vaikka tulkkaaminen toteutettiin paikaltaan näyttämön etualalla platform- eli paikallaan-tulkkausena, pyrimme roolinoton kautta humpsahtamaan näytelmän sisälle. Kohtauksissa, joissa yhdellä tulkilla oli tulkattavana kaksi tai useampi näyttelijä, pyrittiin roolinotto ja näyttelijöiden väliset suhteet mallintamaan takana tapahtuvaan. Tällöin esimerkiksi kohtauksessa, jossa hoitaja Ritva keskustelelee hoitaja Tanjan kanssa puhuen välissä puhelimeen, tulkkasin keskustelun paikantamalla Ritvan roolihenkilön katsojan näkökulmasta vasemmalle Ritvan näyttelijän seistessä tulkin takana vasemmalla ja Tanjan oikealla Tanjan näyttelijän seistessä tulkin takana oikealla. Puhelinkeskusteluosuudet tulkataan suoraan eteen, jolloin katsojan on helpompi erottaa Ritvan kommentit Tanjalle puhelinkeskustelun seasta.

Paikaltaan näytelmään mukaan eläytyminen ja tulkkausnäytelmään liittäminen tapahtui roolinoton lisäksi näyttelijän eleiden, toimintojen ja kehonkielen

mukailemisena. Esimerkiksi kohtauksessa, jossa hoitaja Ritva nukkuu ja puhuu unissaan, on tulkin pää ja katse alaspäin. Kohtauksessa hoitaja Ritvan heräessä, myös tulkki nostaa päänsä ja katseensa kohti yleisöä ja jatkaa tulkkausta. Tällaisten näyttelijän toimintojen mukailemisten kautta oli tarkoitus helpottaa tulkkausta tarvitsevan katsojan näytelmän ja tulkkauksen samanaikaista seuraamista. Tulkkauksessa tämä näkyi esimerkiksi hoitokodin asukkaan Toivon vitsailujen ja savolaisten sutkautusten tulkkaamisena koko keholla, mukailemalla Toivon elekieltä ja hakemalla tulkin non-manuaalisuuteen samanlaista ilmeiden käyttöä kuin Toivolla. Tulkkaukseen valmistautuessa täytyi kuitenkin pohtia tulkkauksen ja näyttelemisen eroja ja rajaa. Tulkin tulee löytää keino ilmaista roolihenkilöiden välistä vuorovaikutusta muuttumatta tulkista näyttelijäksi (Frishberg 1990, 141). Näyttelijöiden toimintojen ja elekielen mukautumisten tuli siten olla tulkkausta tukevia, muttei valokeilaa ja huomiota varastavia.

Sijoittumisesta johtuen tulkit ovat kaukana näyttelijöistä, joten tulkkausta tarvitsevan katsojan voi olla vaikeaa päätellä, kuka tulkaa ja ketä. Non-manuaalisuuden ja roolinoton tulee olla selkeää. (Gebron 2000, 20). Roolinoton korostaminen ja näyttelijän elekieleen mukautuminen oli tärkeämpää kohtauksissa, joissa tulkattavia näyttelijöitä oli useita, verrattuna kohtauksiin, joissa tulkki tulkkasi vain yhtä näyttelijää. Esimerkiksi kohtauksessa, jossa tulkkasin hoitaja Ritvaa, hoitaja Tanjaa sekä maahanmuuttaja Adamia mukailin kunkin näyttelijän elekieltä näkyvästi erottaakseni näyttelijöiden vuorosanat toisistaan. Esimerkkikohtauksessa iloisen ja avoimen maahanmuuttaja Adamin huonohkoa suomen kieltä tulkkasin viittomatasolla yksinkertaisemmin ja pelkistetysti, sekä non-manuaalisuudelta jopa liioitellun pirteästi hymyillen silmät suurina. Tämä helpotti erottamaan samaisen kohtauksen epäilevän Ritvan vuorosanat, jotka tulkkasin viittomakielen kieliopin mukaisesti, rauhallisemmin liikkein ja non-manuaalisesti epäilevän näköisenä, kulmat kurtussa tai koholla. Vastaavasti kohtauksessa, jossa tulkkasin yksin näyttelevää Ritvaa, oli Ritvan kohtauksessa esiintyvien epäilyjen mukaileminen selkeästi pienieleisempää, sillä tulkkausta tarvitseva katsoja tiesi jo kohtausta katsomalla, ketä tulkataan.

Koska emme pystyneet vaikuttamaan sijaintiimme, pyrimme toimimaan kyseisessä tulkkauspaikassa parhaalla mahdollisella tavalla. Jotta roolinottaminen istuessa olisi mahdollisimman tehokasta, asetuiimme tulkkiparin kanssa pitkälle

piirtäen suhteessa toisiimme siten, että keskinäinen vuoropuhelu ja tarvittaessa tukitulkkaus oli mahdollista, mutta jättäen toisillemme tilaa yläkropan tehokkaaseen käyttöön. Tilaa vaativaa tulkkausta tapahtui myös esimerkiksi laulujen kohdalla, jolloin tulkkiparien sijainti suhteessa toisiinsa oli oleellista puheen ja laulun erottamisen kannalta.

Roolinotossa pyrimme eläytymään tulkattavan näyttelijän elekieleen, liikkumiseen ja olemukseen. Esimerkiksi kohtauksessa, jossa maahanmuuttaja Adam tulee humaltuneena hoitokotiin, näkyy humaltuminen myös tulkin viittomisessa ja non-manuaalisuudessa. Oleellista oli saada useita näyttelijöitä tulkattavissa kohtauksissa roolinotot ja tulkkaus lähes samaan aikaan takana tapahtuvan kanssa. Jos tulkkauksessa olisi ollut viittomakielen tulkkaukselle ominaista viivettä, olisi tulkkausta tarvitsevan katsojan voinut olla vaikeaa nopeatempoisissa kohtauksissa saada sama informaatio ja tieto kuin muu yleisö, sillä näyttelijän eleisiin ja tekemisiin liittyneet vuorosanat olisivat tulleet näyttelijän jo tehtyä vuorosanoihin sidoksissa olleet liikkeet tai eleet.

Esimerkiksi kohtauksessa, jossa maahanmuuttaja Adam keskustelee hoitaja Ritvan kehitysvammaisen tyttären Helmin kanssa, oli tulkkauksen samanaikaisuus näyttelijöiden toiminnan kanssa oleellista ymmärrettävyyden kannalta. Kohtauksessa Helmi kertoo Adamille nähneensä ”-- televisiossa neekeriukkoja, joilla oli tämmönen suu” samanaikaisesti avatessaan suunsa isoksi ja osoittaessaan sormella suutaan. Heti perään Adam kysyy Helmiltä ”Ai tämmöinen?” ja irvistää suutaan osoittaen myös sormella suutaan. Tulkkauksen täytyi tapahtua kohtauksessa siten, että tulkkausta tarvitseva katsoja ehtii nähdä sekä tulkkauksen, että sekä Helmin että Adamin ilmeet. Tulkkauksen ajoitus suhteessa näytelmään oli avainasemassa.

4.3 Tilankäytön loogisuus takana tapahtuvaan näyttelemiseen

Viittomakielelle tunnusomaista ja viitonnassa usein esiintyvää on viittojaa ympäröivän tilan hyödyntäminen monin eri tavoin. Kerronnassa ja tilanteiden kuvailussa viittoja ”rakentaa näyttämön” ympärilleen. Viittomatilasta varataan paikat ihmisille, asioille ja paikoille, joista halutaan kertoa. Kerronnan edetessä jo ai-

kaisemmin paikannettuihin asioihin voidaan palata esimerkiksi osoittamalla, toistamatta samaa asiaa uudestaan. (Paunu 1983, 29).

Tilankäyttö ja paikantaminen ovat olennainen osa viittomakieltä ja tulkkausta. Viittomakielelle on ominaista paikantamisen egosentrisyys, eli viittojan näkökulma tilanteesta (Rissanen 1990, 19). Tulkkien sijoittumisesta johtuen käytimme paikantamista siten, että etualalla tapahtuvan tulkkauksen tilankäyttö toimi samassa suhteessa takana tapahtuvaan näytelmään. Tällöin näytelmässä olleet roolihenkilöt ja entiteetit sekä näiden liikkeet, sisään- ja ulostulot sekä keskinäinen vuorovaikutus tuli mallintaa edessämme olevaan tilaan vastaavalla tavalla.

Paikantamisessa ja tilankäytössä korostui huolellinen ja tarkka tulkkaukseen valmistautuminen, sillä takana tapahtuvan näytelmän, näyttelijöiden ja kohtauksien suunnat ja suhteet toisiinsa piti muistaa, jotta tulkkauksen paikantaminen mukaili takana tapahtuvaa näyttelemistä. Tilankäytön loogisuutta varten havaitsin, että näyttämön takana oleminen olisi tukenut harjoittelua huomattavasti tehokkaammin, kuin näytelmän katsominen yleisöstä. Näyttämön takana seistesä olisimme nähneet näyttelijät, näytelmän entiteetit sekä tilan edessämme, ja voineet harjoitella sen kautta tilankäyttöä ja paikantamista. Yleisöstä katsoessa näytelmää piti kääntää peilikuvaksi, sillä yleisön näkökulmasta vasemmalla sijaitseva henkilökunnan taukotila onkin tulkatessa oikealla.

Viittomakielessä paikantaessaan viittoja sijoittaa poissaolevat tarkoitteet viittomatilaan haluamilleen paikoille. Näin syntyy eräänlaisen pienoismalli, joka muodostuu paikoista ja niiden keskinäisistä suhteista. Oleellista on, että sanoman vastaanottaja ymmärtää, mitä mallissa on ja näkee tilanteen edessään sellaisena kuin viittoja sen esittää (Rissanen 1990, 19). Teatteritulkkauksessa emme sijoittaneet tarkoitteita haluamillemme paikoille, vaan pyrimme mallintamaan näyttämön, kohtaukset, näyttelijät ja entiteetit viittomatilaan. Näytelmästä irrallinen tilankäyttö tulkkauksessa olisi aiheuttanut epäloogisuutta tulkkausta tarvitsevalle yleisölle: miksi tulkki paikantaa hoivakodin henkilökunnan taukotilan oikealle, kun se lavalla on selkeästi vasemmalla? Haasteellista paikantamisessa oli muistin ja auditiivisen viestin varassa tulkkaaminen, sillä tulkkauksen aikana oli mahdotonta katsoa tai varmistaa entiteettien sijaintia näyttämöltä.

Viittomakielelle ominaista on, että viittoja voi perustaa haluamansa paikan sijoittamalla viittoman valitsemaansa paikkaan viittomatilassa (Rissanen 1990, 17.) Koska paikansimme koko tulkkauksen ajan kaiken näytelmässä tapahtuvan realistisesti, tuli meidän noudattaa paikantamisessa ja tilankäytössä jo olemassa olevia paikkoja. Haasteellisimpia olivat kohtaukset, joissa tulkattavat näyttelijät liikkuvat paljon vaihtaen paikkaa lavalla. Valmistautumisessa jouduimme tällöin pohtimaan, kuinka roolinotto ja tilankäyttö toteutetaan. Pysymmekö kohtauksen alussa käyttöön otetuissa paikoissa ja roolien merkitsemisissä, vai mukaileeko tulkkien roolien merkitseminen simultaanisti takana tapahtuvaa näytelmää näyttelijöiden vaihtaessa paikkoja keskenään?

Päädyimme pitämään merkityt roolit siten, kun ne olivat kohtaukset alussa. Esimerkiksi kohtauksessa, jonka alussa hoitaja Ritva on yleisöstä katsottuna oikealla, paikansin Ritvan sille puolelle ja vastaavasti maahanmuuttaja Adamin seistessä yleisöstä katsottuna vasemmalla paikansin Adamin sille puolelle. Vaikka kohtauksen edetessä Ritva ja Adam vaihtavat paikkaa, pysyy tulkkauksessa roolinotot samoilla puolilla. Oleellisempaa roolinotossa oli ilmaista selkeästi non-manuaalisesti ja näyttelijän elekieleen eläytymällä, ketä näyttelijää kulloinkin tulkitaan.

5 POHDINTA

Tässä luvussa tarkastelen opinnäytetyöni onnistumista, tulosten hyödynnettävyyttä ja merkitystä alalle. Luvussa tuon esiin myös opinnäytetyön aikana ilmenneet kehitysehdotukset teatteritulkkausta tekeville tulkeille ja teattereille, sekä jatkotutkimusaiheen.

Opinnäytetyön toiminnallisen osuuden tavoitteena oli toteuttaa tulkattu näytös Siilinjärven Teatterin kesän 2015 näytelmään. Tulkatun teatteriesityksen kautta halusimme myös lisätä Siilinjärven Teatterin saavutettavuutta. Tulkattu näytös keräsi viittomakielisten katsojien lisäksi viittomakielialan työntekijöitä ja opiskelijoita, ja muita kielestä kiinnostuneita. Opinnäytetyön toiminnallinen osuus onnistui, sillä tallenne toimi kirjallisen osuuden analyysin pohjana, ja saimme paikalle

tulkkausta tarvitsevia tai siitä hyötyviä katsojia. Jatkoa ajatellen toivon opinnäytetyön lisäävän Siilinjärven Teatterin innostusta tuottaa tulkattuja näytöksiä myös tulevaisuudessa.

Toiminnallinen osuus oli havainnoinnin ja analyysin materiaalina kirjalliseen opinnäytetyöhön. Teatteritulkkausta toteuttaessa ja erityisesti siihen valmistautuessa aiheesta tehdyn tutkimuksen ja tietoperustan vähyys havainnollistui, ja tueksi olisi kaivannut konkreettisia ohjeita ja tietoa teatteritulkkauksen toteuttamisesta. Erityisesti tulkkien sijoittuminen näyttämön eteen selin näyttämölle ja tulkkauksen tapahtuminen auditiivisen informaation varassa aiheutti monia haasteita ja ongelmia, joihin olisi kaivannut erilaisia näkökulmia ja pohdintaa. Opinnäytetyöni toimii esimerkkinä ja yhtenä näkökulmana vastaavassa tilanteessa oleville tulkeille.

Myös viittomakielen, tulkkauksen ja siihen liittyvien elementtien, kuten tulkkien sijoittumisen ja eläytymisen, tietämättömyys yhteistyökumppanien taholla vaikutti teatteritulkkauksen toteutukseen. Opinnäytetyön analyysistä ja johtopäätöksistä on havaittavissa, ettei tulkkien sijoittaminen yhteen kohtaan näyttämön eteen ole välttämättä paras ratkaisu tulkkauksen näkökulmasta. Opinnäytetyöstä ilmenee myös tulkkien ”position” tai ”platform” eli paikallaan-tulkkauksen aiheuttamat haasteet tulkkaukselle. Teattereiden näkökulmasta helpoin tapa sijoittaa tulkit ei tulkkauksen näkökulmasta olekaan vähiten vaivaa tai aikaa vaativa. Opinnäytetyö edistää osaltaan teatteritulkkauksen kehittymistä tulkkauksen näkökulmasta tulkkien sijoittumisen suhteen.

Opinnäytetyön tutkimuskysymys oli:

1. Mitä vaikutuksia tulkkien sijoittumisella selin näyttämölle on tulkkauksen näkökulmasta teatteritulkkauksessa?

Opinnäytetyössäni vastaan tutkimuskysymykseen tallenteen analyysin ja kirjallisuuden pohjalta. Tuloksissa tuodaan esiin tulkkien näyttämön eteen selin näyttämölle sijoittumisen vaikutuksia sekä sitä tukevia elementtejä, joita ovat tarkoituksenmukainen valmistautuminen, roolinoton korostaminen ja tulkkauksen tilankäytön loogisuus takana tapahtuvaan näyttelemiseen. Opinnäytetyön tulok-

sista teatteritulkkaukseen ryhtyvät tulkit saavat näkökulmaa ja kokemuspohjais-
ta tietoa sijoittumisesta teatteritulkkauksessa.

Opinnäytetyön toiminnalliseen osaan valmistautuminen ja toteutuksen analyysi
nostivat esiin muutamia kehitysehdotuksia teatteritulkkaukseen ryhtyville tulkeil-
le ja teattereille. Ensiksi, opinnäytetyön aikana korostui tulkki- ja teattereiden
yhteistyön merkitys sekä tulkki- ja teattereiden sijoittumisen että tulkkausten toteutuksen
kannalta. Tiiviimmän yhteistyön ja tulkki- ja teattereiden asiantuntijaroolin kautta mahdolli-
suus vaikuttaa tulkkausta koskeviin ja siihen vaikuttaviin päätöksiin on suurem-
pi. Toiseksi, sekä tulkki- ja teattereiden osallistuminen että rooli harjoituksissa on oleellinen
tekijä teatteritulkkausten onnistumisen kannalta. Tulkki- ja teattereiden on tärkeää päästä jo
harjoituksissa osaksi produktia, sekä kokeilemaan tulkkausta oikeissa olosuh-
teissa. Opinnäytetyön produktin harjoituksissa tulkit jäivät irrallisiksi näytelmästä
ja kokonaisuudesta, mikä vaikeutti autenttiseen tulkkaustilanteeseen valmistau-
tumista. Kolmanneksi, auditivisen informaation varassa tapahtuva teatteritulk-
kaus vaatii alleen pitkäjänteistä ja monipuolista valmistautumista, joka valmis-
tautumiseen käytettävän ajan rajallisuuden vuoksi on usein haastavaa. Tämän
vuoksi tulkki- ja teattereiden sijoittuminen siten, että tulkeilla on saatavissa näytelmästä myös
visuaalinen informaatio, on tärkeää tulkkausten sujumuuden näkökulmasta.

Yhteistyössä tulkkausta tarvitsevan yleisön kanssa sekä tulkkausten että asiak-
kaan näkökulmat teatteritulkkausten kehittämiseksi olisi mahdollista huomioida.
Opinnäytetyöhön käytössä olevien resurssien vuoksi ei opinnäytetyöhön ollut
mahdollista kerätä palautetta viittomakieliseltä yleisöltä, jonka pohjalta tulkki- ja
teattereiden sijoittumista ja sen toimivuutta olisi voitu analysoida. Jatkotutkimuksena olisikin
mielenkiintoista selvittää viittomakielisten mielipiteitä ja ajatuksia teatteritulk-
kauksesta ja sen tarpeellisuudesta.

LÄHTEET

Aaltonen, Sandra 2012. Viittomakielen tulkki improvisaatioteatterin pyörteissä. Humanistinen ammattikorkeakoulu. Ammattikorkeakoulun perustutkinnon opin- näytetyö.

Frishberg, Nancy 1990. Interpreting. An Introduction. Alexandria VA: RID Publi- cations.

Gebron, Julie 2000. Sign the Speech. An Introduction to Theatrical Interpreting. 2nd edition. Hillsboro OR: Butte Publications, Inc.

Haapajoki, Elisa 2010. Baal. Teatteritulkkaus viittomakielisen kuuron katsojan silmin. Humanistinen ammattikorkeakoulu. Ammattikorkeakoulun perustutkin- non opinnäytetyö.

Hoza, Jack 2010. Team Interpreting as Collaboration and Interdependence. Alexandria VA: RID Press.

Humprey, Janice H. & Alcorn, Bob J. 2007. So You Want to be An Interpreter. An Introduction to Sign Language Interpreting. Fourth edition. Seattle WA: H & H Publishing Company.

Hytönen, Niina & Rissanen, Terhi 2006. Käsitteet haltuun. Teoksessa Nina Hy- tönen & Terhi Rissanen (toim.) Käden käännteessä. Viittomakielen kääntämisen ja tulkkauksen teoriaa sekä käytäntöä. Helsinki: Oy Finn Lectura Ab, 17-25.

Jokinen, Markku 2000. Kuurojen oma maailma. Kuurous kielenä ja kulttuurina. Teoksessa Anja Malm (toim.) Viittomakieliset Suomessa. Helsinki: Finn Lectura, 79-101.

Kaleva 2011. Viittomakielelle tulkattu teatteri yleistyy. Viitattu 28.3.2016. <http://www.kaleva.fi/uutiset/kulttuuri/viittomakielelle-tulkattu-teatteri-yleistyy/408764/>

Kulttuuria kaikille 2012. Selvitys ammattiteattereiden esteettömyydestä. Viitattu 1.4.2016. http://kulttuuriakaikille.fi/uutiset.php?aid=13114&hakustr=tulkattu%20teatteri#a_13114

Kuopion kaupunki 2016. Ajankohtaista. Uutiset. Teatterikerho TelMin uusi näy- telmä ensi-iltaan huhtikuussa. Viitattu 20.4.2016. <https://www.kuopio.fi/web/ajankohtaista/-/teatterikerho-telmin-uusi-naytelma-ensi-iltaan-huhtikuussa>

Kuurojen Liitto 2015. Viittomakielet. Viittomakielet ja viittomakieliset. Viitattu 8.3.2016. http://www.kuurojenliitto.fi/fi/viittomakielet/viittomakielet-ja-viittomakieliset#.Vt_nRo9OLIU

Laine, Jenni 2006. Tulkkauksen tutkimus viittomakielen tulkin työn kehittäjänä. Teoksessa Nina Hytönen & Terhi Rissanen (toim.) Käden käännteessä. Viitto-

makielen kääntämisen ja tulkkauksen teoriaa sekä käytäntöä. Helsinki: Oy Finn Lectura Ab, 143-162.

Lappi, Päivi 2000. Viittomakielen lainsäädännöllinen asema. Teoksessa Anja Malm (toim.) Viittomakieliset Suomessa. Helsinki: Finn Lectura, 71-77.

Lonka, Irma & Lonka, Kirsti 1996. Kirjoittamisen taito. Teoksessa Irma Lonka & Kirsti Lonka & Pirkko Karvonen & Pirkko Leino (toim.) Taitava kirjoittaja. Lahti: Helsingin yliopiston Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus, 7-28.

Mala, Liisa & Rajaniemi, Heidi 2013. Paperittomat. Valmistautuminen suomalaiselle viittomakielelle tulkattuun näytelmään. Humanistinen ammattikorkeakoulu. Ammattikorkeakoulun perustutkinnon opinnäytetyö.

Mänttari, Samuli 2013. Tulkkaus viittomakielisen teatteriproduktion harjoituksissa. Humanistinen ammattikorkeakoulu. Ammattikorkeakoulun perustutkinnon opinnäytetyö.

Nelonen 2012. Viittomakielelle tulkattu teatteri yleistyy. Viitattu 20.3.2016. <http://www.nelonen.fi/uutiset/kulttuuri/249436-viittomakielelle-tulkattu-teatteri-yleistyy>

Nisula, Marjukka 2014. Luento teatteritulkkauksesta. Kuopio: Humanistinen ammattikorkeakoulu.

Ojanen, Sirkka-Liisa & Saresvuo, Johanna 1977. Käytännön viestintää 3. Tulkin kirja. Helsinki: Kirjayhtymä.v

Opetusministeriön kulttuuri-, liikunta- ja nuorisopolitiikan osasto 2005. Viittomakielisten teatteripalveluiden kehittäminen. Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2005:36. Yliopistopaino.

Paunu, Juha 1983. Viito elävästi 2. Viittomakielen luonnetta ja rakenteellisia erityispiirteitä selvittävä oppi- ja harjoituskirja viittomakielen jatkokursseille. Helsinki: Kuurojen Liitto ry.

Rissanen, Terhi 1990. Viittomakielen perusrakenne. 2. painos. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Rissanen, Terhi 2006. Viittomakielen rakenteen visuaalisuudesta ja ikonisuudesta. Teoksessa Nina Hytönen & Terhi Rissanen (toim.) Käden käänneessä. Viittomakielen kääntämisen ja tulkkauksen teoriaa sekä käytäntöä. Helsinki: Oy Finn Lectura Ab, 26-63.

Salmi, Eeva & Laakso, Mikko 2005. Maahan lämpimään. Suomen viittomakielisten historia. Helsinki: Kuurojen liitto.

Salmi, Eeva & Martikainen, Liisa 2011. Tulkkauksen koulutus Suomessa. Humanistinen ammattikorkeakoulu. Sarja F. Katsauksia ja aineistoja 2.

Stewart, David A. & Schein, Jerome D. & Cartwright, Brenda E. 2004. Sign Language Interpreting. Exploring Its Art and Science. 2nd edition. Boston MA: Allyn and Bacon inc.

Sinivuori, Päivi & Sinivuori, Timo 2000. Esiripusta aplodeihin. Opas harrastaja-teatteriohjaajille ja ilmaisukasvattajille. 2. painos. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Suomen viittomakielten kielipoliittinen ohjelma. Viitattu 4.4.2016. http://scripta.kotus.fi/www/verkkojulkaisut/julk15/Viittomakielten_kielipoliittinen_ohjelma.pdf

Tommola, Jorma 2006. Tulkkaus kognitiivisesta näkökulmasta. Teoksessa Nina Hytönen & Terhi Rissanen (toim.) Käden käänneessä. Viittomakielen kääntämisen ja tulkkauksen teoriaa sekä käytäntöä. Helsinki: Oy Finn Lectura Ab, 128-142.

Vilka, Hanna 2005. Tutki ja kehitä. Helsinki: Tammi.

von Brandenburg, Cecilia 2008. Kulttuurin ja hyvinvoinnin välisistä yhteyksistä. Näköaloja taiteen soveltavaan käyttöön. Opetusministeriön julkaisuja 2008:12. Opetusministeriö. Viitattu 8.4.2016. <http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Julkaisut/2008/liitteet/opm12.pdf?lang=fi>

Yle Uutiset viittomakielellä 2013. Teatteriesitysten tulkkaukset viittomakielelle ovat vakiintumassa. Viitattu 14.3.2016. http://yle.fi/uutiset/teatteriesitysten_tulkkaukset_viittomakielelle_ovat_vakiintumassa/6479504